

INHOUD

Het eerste woord – Jakobswegen exploiteren Dirk Aerts	2
HOLA Nieuws van het genootschap	5
Boeknotities Dirk Aerts, Martin Kellens	
Jacobalia in België – Brussel Martin Kellens	17
Pelgrimsoorden – Sint-Nicolaas van Myra én van Bari Mia Voordeckers	22
Verliefde pelgrims: De pelgrimage naar Cythera Dirk Aerts	27
Jeroen Münzer, een humanist op reis Martin Kellens	35
Pelgrims van vlees en bloed – Het eigen leven op het spoor Mia Voordeckers	45
Gerardo Zúñiga zijn albergue Mina	49
In memoriam: Don Alonso Marroquín Etienne Van Wonterghem	53
Hors d'oeuvre – Sint-Jakob op een rommelmarkt Hans Mooyduyn	55

JAKOB SWEGEN EXPLOITEREN

Ik beken: de titel van dit stukje is enigszins provocerend maar dat is uiteraard met opzet. In feite betekent exploiteren niets meer dan 'uitbaten' maar wellicht is dit voor vele rechtgeaarde pelgrims reeds een stap te ver. De waarde van een pelgrimspad is wat ze is. Het is aan de Santiagoganger om die te ontdekken en heeft hij daar geen aandacht voor, dan is dat maar zo. Aan de andere kant is het zonneklaar dat Jakobswegen vaak in hun bestaan worden bedreigd. Sommige trajecten worden heraangelegd op een manier waardoor het oorspronkelijke karakter volledig verloren gaat. Op andere plaatsen worden de Santiagogangers gestoord door het gemotoriseerde verkeer. Sommige trajecten zijn dan weer bijzonder populair bij touroperators die voetreizen organiseren, waardoor iedereen elkaar bijna voor de voeten loopt. Het gevaar dat Jakobswegen gecommmercialiseerd worden en verkwanseld geraken is dus niet denkbeeldig. Daarom is het zinvol om niet de kop in het zand te steken maar om het proces van de ontwikkeling van Jakobswegen zorgvuldig te analyseren en indien mogelijk in de gewenste richting te sturen.

De wens om een Jakobsweg te ontwikkelen vindt zijn ontstaan in de behoefte om zoveel mogelijk mensen te laten delen in de rijkdom ervan. Een eerste stap daartoe is de identificatie van het traject, de beschrijving ervan en de bewegwijzering. Dat zijn de meest elementaire instrumenten om het traject kenbaar te maken aan het brede publiek en om mensen ertoe aan te zetten om het ook te gaan verkennen. De branche die zich hiermee bezig houdt is het toerisme. Dat is de realiteit en daar is op zich niets mis mee. Het is goed dat we beseffen dat het niet de historiciteit is van de pelgrimage of van bijvoorbeeld de Camino francés die mensen aanzet om naar Santiago te trekken. Als dat het geval zou zijn, waarom hebben we dan gewacht tot in de jaren tachtig van de vorige eeuw om opnieuw massaal op stap te gaan naar Santiago? Dat die herontdekking heeft plaatsgegrepen en dat het succes van de Jakobswegen nog steeds voortduurt is integendeel het gevolg van allerlei initiatieven ondernomen door plaatselijke, regionale, landelijke en internationale instellingen, door verenigingen en door bedrijven.

Wanneer we terugblikken op deze voorbije periode dan wordt het duidelijk dat ook het toerisme met de ontwikkeling van de Jakobswegen nieuwe paden is gaan bewandelen. Traditiegetrouw concentreerde het toerisme zich bij de ontwikkeling van cultureel erfgoed op de stedelijke centra. Men ging ervan uit dat de geschiedenis van een streek en de cultuur die ze heeft

Het eerste woord

opgebouwd als het ware in opgeslagen vorm aanwezig is in de stad (in de vorm van musea, merkwaardige gebouwen enz.) Om dit erfgoed te ontsluiten is het dus nodig om zoveel mogelijk bezoekers naar de stad in kwestie te lokken. Met de promotie van de Camino francés wordt die idee verlaten en verschuift de aandacht naar de streek zelf, en meer nog naar datgene wat die streek onderscheidt en verbindt met de naburige streek. De Camino francés wordt op die manier een raamwerk dat de regio's die er langs liggen, de gelegenheid biedt om publiek aan te trekken voor de initiatieven die ze op cultureel en toeristisch vlak willen ontwikkelen. Ze hoeven er alleen maar voor te zorgen dat deze initiatieven ingekaderd worden in het verhaal van de pelgrimage naar Santiago. Deze benadering is zeer succesvol gebleken. Vroeger slaagden alleen de kunststeden als Pamplona, Burgos en León erin om toeristen aan te trekken. Vandaag zijn alle steden en dorpen langs de Camino trekpleisters geworden en trekt Santiago de Compostela, dank zij de uitgekende marketing van de Galicische regering, meer bezoekers dan de drie genoemde steden.

Een tweede nieuwigheid bestaat erin dat bij de ontwikkeling van de Jakobswegen de kaart wordt getrokken van wat men later het groene of duurzame toerisme is gaan noemen. Dan komt uiteraard de Santiagoganger in het vizier die te voet of per fiets op weg gaat. In de beginjaren was de Camino francés nauwelijks geïdentificeerd. Dat veranderde wanneer Elias Valiña de fameuze gele pijlen bedacht. Thans heeft elke regio zijn deel van de Camino opnieuw afgebakend en waar nodig heraangelegd. Daarbij heeft men zich laten leiden door de mogelijkheden die het pad kon bieden voor de ontsluiting van het lokale erfgoed en de behoeften van degenen die van het pad gebruik maken.

De wijze waarop de Camino francés werd ontwikkeld tot een toeristische aantrekkingspool van eerste orde heeft inspirerend gewerkt op de ontwikkeling van aanlooproutes zowel in Spanje als in Frankrijk. Uitgangspunt daarbij is de befaamde *Gids voor de pilgrim* uit de elfde eeuw waarin vier dergelijke routes worden aangegeven. Uit de ontwikkeling van de nevenroutes in Spanje valt echter af te leiden dat een dergelijke route ook kan ontwikkeld worden buiten deze historische context om: de Vía de la plata, de Ruta de la lana enz. hebben historisch niets met Santiago te maken en toch werden ze met succes ingepast in het kader van de Jakobswegen. Dit proces van ontwikkeling van nieuwe wegen is in Frankrijk en Spanje nog niet afgerond. Intussen is het recept reeds overgenomen door tal van andere landen zodat we werkelijk kunnen spreken van een Europees fenomeen. Van Polen tot Groot-Brittannië, van Portugal tot Duitsland worden toeristische projecten opgezet die gerelateerd worden aan de pelgrimage naar Santiago.

Zolang het verhaal van Sint-Jakob de brede bevolking blijft boeien, zullen de toeristische projecten die in dit kader worden opgezet succes kennen. Toch zijn de uitdagingen niet gering. Die hebben vooral te maken met de

Het eerste woord

enorme variatie aan motieven bij het publiek dat door dergelijke projecten wordt aangetrokken. De enen hebben vooral belangstelling in de historische en culturele aspecten, voor de anderen gaat het om een sportieve prestatie terwijl een derde groep zichzelf in de eerste plaats als een pelgrim beschouwt. Hier duikt de bekende tegenstelling op tussen toerist en pelgrim. Sommigen stellen het zo voor dat de twee figuren slechts extremen zijn en dat het overgrote deel van het publiek zich ergens tussen de twee bevindt: ofwel meer pelgrim, ofwel meer toerist. In werkelijkheid is de situatie nog ingewikkelder omdat we ons langs de Jakobsweg nu eens als een pelgrim gedragen dan weer als een toerist.

De grote uitdaging voor elk toeristisch project bestaat er dus in om een zo breed mogelijk geheel van motivaties aan te spreken en er daarbij toch over te waken dat recht wordt gedaan aan de waarde van de Jakobsweg zelf. Men zal opmerken dat dit een bijna onmogelijke taak is. Het antwoord daarop luidt: een reden temeer om de zaken niet op hun beloop te laten. Met andere woorden, het is belangrijk dat nieuwe initiatieven genomen worden op een weloverwogen wijze. Specialisten in het management van toerisme kunnen daarbij zeker een waardevolle inbreng hebben.

Zoals bekend onderzoekt ons genootschap de mogelijkheden om ook in Vlaanderen Jakobswegen te ontwikkelen. Het verdient zeker aanbeveling om niet alleen voldoende tijd uit te trekken om deze wegen te identificeren maar ook om na te denken wat men met deze wegen wil gaan doen. De werkgroep die in dat verband is opgericht, hoopt binnenkort de eerste resultaten aan de leden te kunnen voorleggen.

Dirk Aerts

Kalender

Zie ook

www.compostelagenootschap.be

25-7 Feest van St.-Jacob, Borsbeek

10-8 Regio Mechelen wandeling

27-9 Herfstontmoeting

15-11 Terugkomdag

25-10 Regio Brugge

Santiago en jeugddelinquentie

17-11 Regio Mechelen dia- en vertelavond

22-11 Infodag te Brugge

VAN DE RAAD VAN BESTUUR

Vijfde lustrum in 2010

Onder de verschillende voorstellen die overwogen worden om het 25-jarig bestaan van ons genootschap de nodige luister bij te zetten gaf de raad van bestuur het groene licht voor de uitwerking van het "Jakobskerkenpad". Dit is een tocht van om en bij de 650 km die de achttien kerken, toegewijd aan Sint-Jakob de Meerdere, die Vlaanderen telt, met elkaar verbindt. De tocht voor stappers is uitsluitend gepland langs GR-paden aangevuld met plaatselijke wandelpaden. Fietsers rijden natuurlijk een eigen parcours en maken gebruik van het fietspadennetwerk. Buiten de klassieke GR-paden is er geen andere wegmarkering.

Het doel dat het genootschap zich stelt is drieërlei:

- de heropleving van de Jakobstraditie bevorderen en belangstelling opwekken voor het Vlaams patrimonium van onze Jakobskerken;
- verruiming van de bekendheid van ons genootschap in het hele land en in Europa;
- de ontmoeting onder de leden van het genootschap bevorderen

De tocht start in Brussel, hoofdstad van Vlaanderen, op 6 juni 2010 en we komen er terug aan op het feest van Sint-Jakob, dus op 25 juli 2010. Er wordt dagelijks hoogstens 25 km gestapt en in elke stad of dorp waar zich een Jakobskerk bevindt is er in een halte voorzien.

Deelname

Het genootschap zelf wordt vertegenwoordigd door twee stappers die drager zijn van een geloofsbrief die ze elke avond laten afstempelen en aan elke Sint-Jakobskerk overdragen aan de volgende dragers van die geloofsbrief (estafette). Deze geloofsbriefdragers zullen, volgens een nog later te definiëren procedure, worden gekozen. Ze ontvangen een GR-gids. Enkel voor hen zorgt het genootschap voor overnachting.

Naast de geloofsbriefdragers kan iedereen meestappen of fietsen.

Iedereen die aan deze tocht wenst deel te nemen zal tijdig gelegenheid krijgen

zich in te schrijven en geeft dan het traject aan dat hij/zij wil(len) stappen. Tegen vergoeding ontvang(t)en hij/zij dan fotokopies van het te volgen traject en een lijst van de mogelijke overnachtingen.

De werkgroep die zich over dit initiatief ontfermt, zal het tracé van de tocht, dank zij de medewerking van vele van onze leden, eind juni 2008 klaar hebben. In het najaar 2008 zullen wij dan een vergadering beleggen waarop wij leden, die in de omgeving van de Jakobskerken wonen en de betrokken regio's, uitnodigen om na te denken over activiteiten die we tijdens de haltes aan de Jakobskerken zouden kunnen organiseren. Het is verder zonder meer duidelijk dat de Vlaamse Gemeenschap, de provincies, de gemeentebesturen en de parochies van Sint-Jakobskerken op de hoogte zullen worden gebracht van deze tocht met de vraag er hun welwillende medewerking aan te verlenen.

ACTIVITEITEN

Sint-Jacobsviering in Borsbeek vrijdag 25 juli 2008

Borsbeek (nabij Antwerpen) verwelkomt ons dit jaar voor de traditionele viering van het naamfeest van onze patroon. De Sint-Jacobskerk werd gebouwd in de 15de eeuw door de Norbertijnen van de Antwerpse Sint-Michielsabdij. Deze gotische witzandstenen kerk werd herhaaldelijk verbouwd en is thans een beschermd monument. De parochie wordt reeds geruime tijd bediend door de paters Assumptionisten uit Zepperen (Sint-Truiden).

Programma

10.00 uur aanmelden in de kerk

11.00 uur eucharistieviering

12.30 uur middagmaal in "De Valk"

15.00 uur rondleiding Sint-Jacobskerk en omgeving

16.30 uur dagafsluiting in de kerk

Praktisch

Aanmelden tegen uiterlijk 17 juli is noodzakelijk (zie inschrijvingsformulier op de adreswikkkel van deze De Pelgrim).

Deelnemingsbijdrage voor de rondleiding alleen € 3, voor middagmaal + rondleiding € 18

Voor het middagmaal is er keuze tussen snoekbaars en kalkoenfilet (graag opgave).

Bereikbaarheid

Met openbaar vervoer:

busstation Antwerpen Rooseveltplein (op een paar minuten van het Centraal Station), de bussen van de lijnen 20 Borsbeek, 242 Kontich of 420 Herentals stoppen in Borsbeek aan de school nabij de Sint-Jacobskerk

Met de wagen:

Via E19 afrit 7 Kontich

- Richting Antwerpen
- 5de verkeerslichten rechtsaf R11
- Steeds rechtdoor tot 1e verkeerslichten voorbij vliegveld
- Rechtsaf Borsbeek centrum
- Ter hoogte van de Sint-Jacobskerk rechtsaf Lier, vrij parkeren nabij watertoren

Via E313 (Boudewijnautoweg)

- Afrit 18 Wommelgem
- Lier-Mechelen-Mortsel
- 3de verkeerslichten linksaf Borsbeek centrum
- Ter hoogte van de Sint-Jacobskerk rechtsaf Lier en vrij parkeren links nabij watertoren

Herfstontmoeting Mechelen

Onze jaarlijkse herfstontmoeting heeft plaats op zaterdag 27 september 2008. Wij heten u welkom in het Diocesaan en Pastoraal Centrum, Varkensstraat 6 te Mechelen, waar ons secretariaat gevestigd is.

Programma

- 9.00 uur (vanaf) aanmelding, ontvangst met koffie/thee
- 10.00 uur lezing door Mireille Madou "De pelgrim en de dood"
- 12.15 uur middagmaal vooraf te bestellen (zie inschrijvingsformulier); verorberen van eigen knapzak is mogelijk en koffie/soep is ter plaatse verkrijgbaar tegen 'gereed' geld.
- 14.00 uur stadsrondleiding
- 16.00 café "De ware Jacob" (= eetzaal van het DPC) mogelijkheid tot napraten.

Praktisch

Deelnemingsbijdrage inclusief middagmaal € 14 p.p., exclusief € 5 p.p. Aanmelding tegen uiterlijk 15 september (zie inschrijvingsformulier op de adreswikkkel van deze De Pelgrim).

Bereikbaarheid:

- Met de trein tot station Mechelen-Nekkerspoel en te voet Keizerstraat, Veemarkt, Varkensstraat of tot station Mechelen Centraal en vandaar bus naar Veemarkt
- Met de wagen via ring en Keizerstraat, Veemarkt. Gratis parkeren Douaneplein en Rodekruisplein, te betalen in ondergrondse parkeergarages St.-Maartenhospitaal, Veemarkt en Grote Markt

Regio Brugge

Op zaterdag 25 oktober 2008 om 19u30 komen Jef Van Langendonck en Bart Vertongen, beiden begeleiders van jonge delinquenten in het kader van de organisatie Oikoten, naar Brugge om ons te spreken over hun opdrachten en hun ervaringen op hun tochten naar Santiago de Compostela en andere bestemmingen. Het geheel van hun relaas wordt opgefleurd door mooie beelden die ze zelf hebben geschoten. Achteraf gesprek met de sprekers.

Waar: HBOV, Koning Albert I laan te Sint-Michiels Brugge.

Inschrijven: regiobrugge@compostelagenootschap.be ofwel bij Toon en Mia Cornelis tel 050/ 31.48.80 vóór 11 oktober.

Kosten: vermits een regio-activiteit zelfbedruipend moet zijn, zal een donativo ter plaatse in dank worden aanvaard.

Regio Mechelen

Wandeling Bevel 10-8-2008

Op zondag 10 augustus 2008 wandelen we Pallieter achterna in het Netedal.

Praktisch

- Afstand ong. 18 km
- Samenkomst aan café 't Kruiske, (Neubert Heiko), Kruiskesbaan 3, 2560 Bevel tel. 03/411.23.66 om 9.45 uur, vertrek 10.00 uur.
- Picknick meebrengen (onderweg drank verkrijgbaar)
- Deelnemingsbijdrage € 2, inschrijving niet vereist
- Organisatie en begeleiding Chris Van Pelt

Café 't Kruisje ligt schuin tegenover de kapel Kruiskensberg, er is ruime parkeergelegenheid. De dichtst bijgelegen

treinstations zijn Berlaar of Nijlen en bij verwittiging kunnen er wandelaars worden afgehaald.

Meer info bij Chris van Pelt, tel. 015/21.21.42 of mail chris.van.pelt@skynet.be of regiomechelen@compostelagenootschap.be

Diareeks met de fiets naar Compostela 17-11-2008

Richard Asselbergs vertelt ons aan de hand van dia's over zijn fietstocht naar Compostela.

Praktisch

- DPC, Varkensstraat 6, Mechelen (10 minuten lopen vanaf station Nekkerspoel, 20 minuten vanaf het Centraal Station)
- Maandag 17 november 2008, aanvang 19.30 uur, einde omstreeks 22.00 uur
- Parking in het DPC of in omliggende straten (gratis vanaf 19.00 uur)
- Deelnemingsbijdrage nog te bepalen
- Aanmelding genootschap.mechelen@gmail.com of 015/42.27.89 (Lieve Mommens)

TERUGBLIK

Regio Brugge poldertocht

Zeg nu nog dat 13 een ongelukstal is! Op zondag 13 april kwamen 55 enthousiaste pelgrims samen in de Kerkstraat te Blankenberge om de polderwegen te verkennen tussen ons vertrekpunt en Lissewege. En ze kwamen van overal. Het werd een gezellige bedoening waarbij nieuwe vriendschappen werden gesloten en oude weer aangescherpt. Zelfs onze goede vriendin, Laura de zon, was van de partij. In de parochiekerk van Lissewege werd het ons duidelijk gemaakt waarom dit lieflijke witte pol-

derdorp in het verre verleden zulke grote kerk nodig had. Naast het miraculeuze beeld van Onze-Lieve-Vrouw was ook onze Jacobus de Meerdere immers oorzaak van druk bezoek. Bewijs daarvan het nog steeds bestaande Sint-Jakobshuis en het Spaniënhof dicht bij de kerk waar in die tijd pelgrims uit het noorden, op weg naar Compostela, een onderkomen vonden. Het voorziene toetje van drie km naar Ter Doest moest wegens tijdsgebrek wegvallen maar dat was überhaupt geen probleem want na onze terugkomst in Blankenberge wachtte ons daar een overheerlijke barbecue waar in een gezellige sfeer nog honderduit werd gepraat over ditjes en datjes en rendez-vous werd gegeven op onze volgende activiteit van 25 oktober. Bedankt Maria en Rudolf. Bedankt Roland. En al die anderen, bedankt 't Was in orde!

Regio Noorderkempen

Op 25 april kwamen een 50-tal leden samen te Heide-Kalmthout. De drie bekende fietspelgrims Marcel Van Hemelrijck, Peter Kempeneers en Raymond Van den Bosch brachten hun verhaal dat reeds op andere plaatsen in de streek veel volk lokte. Aan de hand van hun mooie foto's en hun eigen poëzie kon iedereen de tocht weer eens opnieuw beleven. Het verhaal van de drie pelgrims werd bovendien opgefleurd door de aquarellen die Peter Kempeneers onderweg had gemaakt. Enkele nieuwe en enkele kandidaat-leden kregen de smaak te pakken. In een miniverkoopdienst waren onze stickers, sleutelhangers, pins en ons laatste boek ("Ontmoeting met de romaanse kunst") beschikbaar.

Regio Westhoek

Het voorlopig Westhoekcomité van het Vlaams Genootschap van Santiago was aangenaam verrast over de opkomst voor de vergadering van vrijdag 9 mei. Ondanks het prachtige terrasjesweer lieten de pelgrims het niet afweten en zaten we allen bijeen met vijfenveertig onder een warm dak. Eerst stelden de leden van het comité zich kort voor.

Regiovoorzitter Dino Kesteloot en zijn echtgenote Carien stapten de Spaanse Camino al viermaal vanaf Saint-Jean-Pied-de-Port. Dirk Spruytte fietste tweemaal van Sint-Jacob aan de IJzer naar Sint-Jacob in Galicië, eerst met vrienden later met zijn zoon. Ex-marktkramer Guido Verdievel deed het hele traject te voet via Vézelay en Le Puy. Ondergetekende en secretaris André Gysel deed het met de fiets samen met Dirk en Toon Spruytte in 1992 en pleitte voor zijn geboortedorp Sint-Jacobskapelle als vertrekpunt, pleisterplaats of aanknopingspunt voor de start van een pelgrimage naar Santiago, waarmee dan meteen de kleinste deelgemeente van Diksmuide een belangrijke plek wordt op de Europese bedevaartskartaat. Bovendien staat op de noordwestelijke hoek van het kerkhof sinds 25 juli 2007 een beeld van de anonieme pelgrim, levensgroot, waardig met alle attributen, stappend in de richting van Santiago.

Ondervoorzitter van het Vlaams Genootschap van Santiago, Rik Vertongen, wees op het grote belang van de Vlaamse regioindeling, waarin nu ook de Westhoek intensief betrokken is. De Vlaamse pelgrims zijn de Westhoek niet vergeten. Nu nog spreekt iedereen vol lof over het feest in Sint-Jacobskapelle ter gelegenheid van het

onthullen van het pelgrimsbeeld een jaar geleden. Bovendien wil het Vlaams Genootschap een Sint-Jacobskerkenpad uitstippelen, zowel voor wandelaars als voor fietsers, met de bedoeling alle Sint-Jacobskerken in 2010 met elkaar in een grote lus te verbinden. In totaal zijn er 18 dergelijke kerken in Vlaanderen, o.a. in Brussel, Maaseik, Antwerpen, Gent, Brugge, Lichtervelde, Gits, Sint-Jacobskapelle, Ieper... Het zou onze taak zijn om de rustige paadjes tussen Lichtervelde, Gits, Sint-Jacobskapelle en Ieper in kaart te brengen en daar zijn we al mee bezig.

Hoewel hij beweerde niet te kunnen zingen, bracht Guido Verdievel tot jolijt van zijn toehoorders met een goede basstem de "Chant de pèlerin de Compostelle" ten gehore.

Daarna nam Ronny Steyaert het woord om zijn boek "In de ban van de route van apostel Jacobus" voor te stellen, een relaas van zijn tocht in dagboekvorm. Voor hem werd het een reflectie van hoe een mensenleven kan verlopen. De camino heeft zijn leven grondig veranderd. Hij kwam er open voor uit dat hij een heel ernstig drankprobleem had en dat die spirituele tocht voor hem een totale ommezwaai heeft betekend.

Tenslotte gingen de pelgrims welgemeed rond de tafels zitten voor een eenvoudige brood-met-belegmaaltijd met een lekker drankje. Ondertussen werden heel wat ervaringen en beschouwingen uitgewisseld en kregen de leden van het comité die dit aspect van de avond hadden verzorgd, Carien, Greta en Karolien, welverdiende lof toegezwaard.

André Gysel, regiosecretaris en verslaggever.

VERENIGINGSLEVEN

Nieuwe leden 2008

Hieronder een tweede lijst van nieuwe leden die werd afgesloten op 13 mei. Nadien geregistreerde leden worden in een volgend nummer opgenomen.

Aaigem: Sonja De Saedeleer
Aalst: Pieter Saeys
Aalter: Anse Lagaisse
Aartselaar: Herman Thys
Achel: Benny Vandenberk
Adegem: Jaak De Ceuninck
Anderlecht: Marcel Peeters
Antwerpen: Mia Cornelis, Elza Leemans, Richard Anthone, Liesbet Vreys
Attenhoven: Michel Rosseels
Beauraing-Sivry: Etienne Jacob
Berchem: An Depypere, Erik Verstraete
Beringen: Ernest Michiels
Betekom: François Beckers
Bizet: Anne-Marie Lambert
Blankenberge: Peter Beeckmans
Bonheiden: Paul Nauwelaerts, Irene Van Saet
Borgerhout: Raf Druwé
Brecht: Jan Van Hasselt, Leo Van Hasselt
Brugge: Daniel Bogaert, Donald Dalle, Elie Petitjean
Brussel: Patrick Bovijn, Brenda Lannau
Buggenhout: Fernand Seghers, Eric Van Riet
De Haan: Joost Witdoeckt
Denderhoutem: Jan Rumbaut
Dendermonde: Glenn Bogaert
De Pinte: Luc De Baecke, Hilde Vanherle
Destelbergen: Marc Multael
Deurne: Myriam De Ruijter, Steven Huysseune
Diksmuide: Rita Donckels

Dilsen-Rotem: Sonja Mevissen
Edegem: Philippe Van Genabeek
Eppegem: Annie Van Waeyenberge
Ertvelde: Jan Verdegem
Essen: Constant Dries
Evergem: Tom Verdegem
Galmaarden: Astrid Vanbiervliet
Genk: Jan Hendrix
Gent: Martine Derudder, Kathleen De Maesschalk, Kristel Dewulf, Elke Hacha, Georges Schoorens
Gentbrugge: Erwin Lemmens
Geraardsbergen: Dirk Haezebaut
Glabbeek: Brunhilde Bogaerts
's-Gravenwezel: Joseph Dillen
Grobbendonk: Roger Copmans
Halle-Zoersel: Theo Van Der Auwera
Hamont: Pierre Daemen, Jef Plas, Petrus Schuurmans, Henri Vogel
Hansbeke: Bart Van Eygen
Hasselt: Luc Snoeckx, Anthony Tiri
Heist-Op-Den-Berg: Frans De Vadder
Herent: Roger Gielen, Frie Van De Weghe
Herentals: Gustaaf Copmans
Heverlee: Mieke Cocle, Annemie Vanmarcke
Hooglede: Anne Ostyn
Hoogstraten: Jos Van Hasselt
Houthalen: Guido Smeyers
Hove: Marc Hanssens
Huizingen: Olivier De Crem
Ichtegem: Hendrik Pype
Ieper: Pierre-Paul Lambert, Marie-Jeanne Maes
Izegem: An Gits
Kalmthout: Wanda Govaerts, Erwin Mennens,
Kampen (NL): A.L.F. de Beir
Kapellen: Hugo Visser
Kessel: Sabine Kamphuijs, Kato Michiels

- Kinrooi:* Christine Parren
Koekelare: Roger Germonprez
Koersel: Hugo Verhoeven
Kortemark: Eric Verschuere
Kortenbergh: Chris Wynants
Kruikeke: Herman Van Broeck
Kruishoutem: Karine Haerincx
Lebbeke: Paul De Rop
Lede: Francis Mertens
Lendelede: Gabriel Maes,
 Eric Mestdagh
Leuven: Arnaud Aglave, Veerle
 Maringka
Lier: Els De Vos
Linden: Dani Vandepoel
Lo-Reninge: Raf Luysen, Frans Maes
Lommel: Roger Pellens,
 Philip Schepkens
Lummen: Adrien Gillis
Maaseik: Susi Trefil
Maasmechelen: Fernanda Maes,
 Guillaume Westhovens
Männendorf (CH): Jan Demey
Maarn (NL): Marijn Van Zon
Marke: Eric De Clercq
Mechelen: Lieve De Troyer,
 René Dillen, Georges Franck
Meerle: Marleen Bastiaansen
Meeuwen-Gruitrode: Jozef Ceysens
Meise: Johan Nezić
Menen: Christine Demuyne
Mol: Arnoldus Ham, Alex Kestens
Mortsel: Anne-Marie Bogaerts,
 Michel De Mey
Nijlen: Patrick Peeters
Oevel-Westerlo: Frederik Waer
O.-L.-Vrouw-Waver: Els Meyer
Olmen: Rosalinde Clec
Oostburg (NL): Minholt Bartelse,
 Jaap Fremouw
Oostkamp: Pol Morlion
Oostende: Leander Deconinck,
- Katrien De Meester
Oosterzele: Jozef D'Haeseleer
Oudegem: Stany Behiels
Oudenaarde: Marjan Beugnies,
 Wim Van Wassenhove
Oud-Turnhout: Jan Sels
Peer: Mathieu Wuytens
Putte: Elma Van Nelsen
Ranst: Agnes De Mey
Reet: Henri Peersmans
Rekem: Eddy Beinsberger
Relegem: Jean-Pierre Malfait
Riemst: Henriette Jamar
Roeselare: Pieter Debrabander, Jef De
 Wandel, Jan Roelens, Paul Vervaele
Rotselaar: Ine Middel
Rumbeke: Willy Galle
Rumst: Peter Mulkers
Schellebelle: Yvan Bracke
Schilde: Jan-Frans Peeters
Sint-Pieters-Woluwe: François Withofs
Sint-Truiden: Willy Appeltans,
 Mieke Lemaire, Jo Vanoirbeek
Staden: Michel Paret
Stasegem: Marc Servayge
Stekene: Willy De Maesschalk,
 Hannes Roosens
Temse: Rita Van De Maele, Dirk Van
 Uytvanck
Ternat: Alain De Greef, Jelle Verbeeck
Tervuren: Jos De Raedt
Tessenderlo: Luc Gijsbrechts
Tielt (Aarsele): Guido Van
 Cauwenberghe
Tisselt: Luc Van Den Bergh
Turnhout: Agnes De Wolf
Verrebroek: Jan Schoofs
Veurne: B. Plaetevoet
Vilvoorde: Jasper Zucka
Vladslo: Greta Tryhou
Vlamertinge: Dirk Lemaire
Vorst-Kempfen: André Hermans

Wervik: Hilde Valke
Westmalle: Hans Dyckhoff
Wetteren: Herman Delaunois
Wevelgem-Gullegem: Lieven Vercruysse
Wichelen: Freddy Lemmens
Willebroek: Staf De Saegher,
 Jean Janssens
Wilrijk: Stefan Jenart, Brenda Van den
 Bosch
Wingene: Erik Vandycke
Winksele: Ivan Vandeweerd
Wommelgem: Eddy Aerts
Wuustwezel: Rita Aerts
Zandvliet: Liesbeth Van Gool
Zellik: Ghislaine Bruynooghe
Zichem: Mark Willebrords
Zonnegem: Christophe Denys
Zwalm: Peter De Duffeleer,
 Vera Gypens
Zwevezele: Frans Goethals,
 Wilfried Pattyn
Zwijnaarde: Danny Sienaert
Zwijndrecht: Luc Van Bogaert,
 Albert Jacobs

Compostelas

Dit is het tweede lijstje van ons toege-
 stuurde kopieën voor 2007 en vorige
 jaren. We willen nog eens herhalen dat
 de namen van de leden die een kopie
 van hun compostela opsturen in een van
 de volgende uitgaven van De Pelgrim
 zullen worden vermeld.

De namen van de leden die een kopie
 opsturen van vorige jaren en die nog
 niet werden gepubliceerd worden naar-
 gelang van de beschikbare plaats in
 een van de volgende nummers opgeno-
 men. Alle kopieën mogen te allen tijde
 worden opgestuurd naar Etienne Van
 Wouterghem, Weldadigheidsstraat 66,
 8730 Beernem.

Intussen kregen we al de eerste

Compostela's binnen voor 2008. Ze
 worden verder verzameld en een eerste
 lijst hiervan zal in het maartnummer
 van 2009 afgedrukt worden.

Het is wel handig voor ons als het lid-
 nummer op de kopie wordt aangevuld;
 dit bespaart ons heel wat werk bij het
 opzoeken van namen.

Jaar 1990: Jozef Saerens (Sint-Amands-
 berg), Maria Van Houteghem (Sint-
 Amandsberg)

Jaar 1998: Camiel Cooremans (Lede-
 berg)

Jaar 2004: Hubert Goossens (Tervuren),
 Godelieve Olbrechts (Tervuren)

Jaar 2006: Vera De Cock (Hamme),
 Jos Erlingen (Maaseik), Anita Rook
 (Maaseik), Karel Van Ginkel (Mol) +
 Fisterra.

Jaar 2007: Chantal Brosens (Hoog-
 straten), Antoon Duvilliers (Nazareth)
 + Fisterra, Hubert Goossens (Tervuren),
 Godelieve Goossens (Tervuren), Guido
 Hasaert (Lichtervelde) + Fisterra, Jaak
 Luys (Genk), Alfons Nuyts (Meerhout),
 Karel Van Ginkel (Mol) + Fisterra +
 Muxia, Jules Van Wambeke (Mariakerke),
 Maria Veraghtert (Meerhout), Jos
 Weijnjes (Zonhoven)

MEDEGEDEELD

Sponsortochten

Roland De Brabander uit Jabbeke loopt
 de Via de la Plata Sevilla-Compostela
 van 29 april tot 4 juni 2008. Hij maakt
 daarvan tevens een sponsortocht voor
 de Belgische Vereniging voor Strijd
 tegen Mucovicidose (BSM). Sponsors
 kan voor minstens één km à 5 €. Meer
 mag natuurlijk ook en voor giften vanaf
 € 30 wordt een fiscaal attest afgeleverd.
 Overschrijvingen worden verwacht

op rekening 523-0801012-61 van BSM, Joseph Borlélaan 12, 1160 Brussel met vermelding "Sponsor Via Plata Roland".

Forum Vlaamse Vrouwen – Op 8 mei vertrokken vanuit Dax acht niet-geofende fietspelgrims naar Compostela. Ze stellen deze tocht in het teken van de actie van Jennie Vanlerberghe "Moeders voor vrede" en ze steunen haar idee voor een vrouwenhuis in Istalif (Afghanistan). Dit project werd uitgebreid toegelicht in de uitzending van Annemie Struyf op 25 maart op TV één (Ladies First). Sponsors kan à 0,50 euro per km door storting op 000-0000004-04 van de Boudewijnstichting met vermelding "project L 79899-Istalif-sponsor Compostela". Vanaf 30 euro (een dagrit) krijgt men een fiscaal attest. Meer info over het project via www.mothersforpeace.be. Wie daar zijn adres opgeeft krijgt op tijd en stond bericht over de stand van zaken.

Zoekertjes

Mireille Madou zoekt voor een voordracht voor ons genootschap op 27-9-2008 over *De Pelgrim en de dood* dia's van monumenten of monumentjes voor pelgrims die overleden zijn op de camino tijdens hun tocht. Contact: Mireille Madou, Planciusplantsoen 5/1, NL 2253 Voorschoten, tel. 0031.715.763.095 m.madou@hetnet.nl

Dirk Limier en Annik Roex bereiden een tocht van een 800 à 900 km voor te paard vanuit Zuid-Frankrijk naar Compostela. Ze vertrekken omstreeks medio april 2009. Alle nuttige info en wenken (paardvriendelijke routes enz.) zijn welkom telefonisch bij Dirk

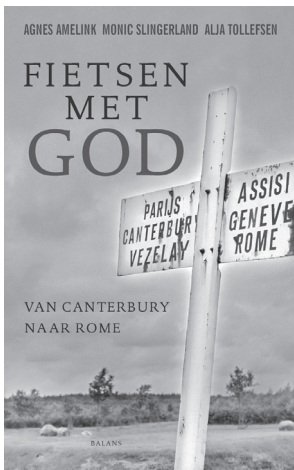
op nr. 0495 89.46.04 of per mail limier@hotmail.com of annik.roex@telenet.be

Interessant op internet

- www.paardreizen.nl o.m. verslag van een tocht te paard naar Compostela.
- "God loves cyclists too" (Google vragen)

Pelgrimsblog

Greet Van Bosstraeten en Angèle Boons zijn sedert 1 april op stap naar Compostela. Hun belevenissen kun je volgen via <http://greet-compostela.skynetblogs.be>

Agnes Amelinck, Monic Slingerland en Alja Tollefsen, Fietsen met God: van Canterbury naar Rome. Amsterdam, Balans, 2007, 286 p., ill. 16,50 euro. isbn: 978-90-5018-793-0881.

Drie Nederlandse dames van middelbare leeftijd (48-56 jaar) en met een diverse religieuze achtergrond (protestants-gereformeerd, katholiek en anglicaans) ondernemen in de warme nazomer van 2006 een vermetel plan: fietsen van Canterbury naar Rome. Ze vertrekken op 27 augustus uit Canterbury, waar de anglicaanse aartsbisschop residentie houdt en komen vijf weken later aan op het Sint-Pietersplein te Rome, het centrum van de Katholieke Kerk. Onderweg passeren ze ook Genève, de stad van Johannes Calvijn, die het Nederlandse protestantisme grondig beïnvloed heeft. De fietstocht is niet zomaar een bevestiging van drie dames in hun menopause om de midlifecrisis te bezweren, ze wil ook een kritische reflectie zijn op de oecumene en de toenadering tussen de christelijke kerken. Vandaar dat de tocht ook via Taizé was gepland, maar wegens tijdsgebrek werd hier geen halt gehouden.

Met een gemiddelde snelheid van 70 km per dag hopen de dames in ongeveer 40 dagen hun einddoel Rome te bereiken. Vanuit Canterbury fietsen ze naar Dover en via de overzetboot gaat het naar Calais. Dan fietsen ze pal naar het zuiden en via Amiens bereiken ze na één week Parijs, waar ze trots voor de Notre Dame poseren. Via een ommetje langs Vézelay fietsen ze via Autun, Taizé en Cluny en enkele cols in de Jura naar Genève. Hier bewondert de protestantse Agnes een muurschildering in de residentie van de christelijke internationale arbeidsvereniging waarvoor haar grootvader nog poseerde.

Dan gaat het verder via de Rhônevallei tot in het Duitstalige Brigg, waar ze de oversteek van de Alpen doen via de Simplonpas op 2005 meter boven zeespiegel. In Noord-Italië fietsen ze langs het Lago Maggiore, het Meer van Lugano en het Comomeer en laten zo Milaan rechts liggen. Ze doorkruisen de Povlakte en bereiken de Tyrreense Zee in Ravenna, waar ze ook de vroegmiddeleeuwse mozaïeken bewonderen. Dan gaat het opnieuw zuidwaarts en via Assisi bereiken ze op 1 oktober de heilige stad Rome.

Het samen fietsen blijkt al van bij het begin een onmogelijke opgave, vandaar dat ieder volgens haar eigen ritme fietst en ze elkaar telkens opwachten. Voor Monic, de jongste en veruit de beste fietster betekent dit urenlang rondhangen op muurtjes, in of langs bushokjes..., terwijl Alja nauwelijks tegen de tijdslimiet kan binnen geraken.

Onderweg schrijven ze elke dag een stukje voor de krant (het Nederlandse dagblad Trouw) en voor de website van de krant, waar de lezers en andere

sympathisanten ook hun reacties kunnen geven. Het boek is een compositie van de eigen notities van de fietsende dames, aangevuld met reacties van de weblog enz.

Het verhaal van de fietstocht is de gekende kost: het afzien onderweg, het dagelijks zoeken naar een slaappleats, de ontmoetingen met mensen onderweg, vooral vrouwen dan. Pierre Genin schreef reeds dat je beter alleen of met tweeën kan pelgrimeren dan met drieën en dat blijkt ook hier wel het geval. Omwille van 'de groep' moet ieder toch een belangrijk stuk van haar eigen persoonlijkheid opzij zetten! Dit is niet zo gemakkelijk...

Als lezer had ik meer verwacht van de uitdagende titel *Fietsen met God*. Het blijkt dat de spiritualiteit beperkt blijft tot enkele discussies over verschilpunten tussen het protestantisme, het katholicisme en het anglicanisme, zoals de werkelijke aanwezigheid van Christus in de eucharistie onder de gedaante van brood en wijn, of de verering van Maria, de moeder van Jezus. Deze discussies worden ook niet erg uitgediept en doen nogal gedateerd aan, vermits de werkelijke oecumene nu niet zozeer meer gaat tussen de christelijke kerken onderling, dan wel tussen christendom en boeddhisme of de verhouding tussen christendom en de islam. Het is alsof de dames in een beschermde cocon buiten de hedendaagse maatschappij fietsen en onderweg niets merken van wat de mensen werkelijk bezig houdt. Ook het feit dat ze zomaar langs Taizé doorfietsen, terwijl daar toch in de 20ste eeuw de oecumene ontstaan en gegroeid is, doet wat flauw aan, zeker als je de oecumene als centraal thema van je fietstocht maakt. Frère Roger zou zich omdraaien in zijn graf!

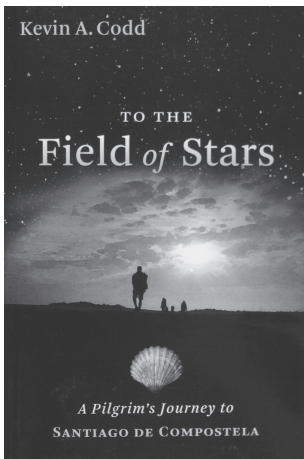
Ook het feit dat zij onderweg wel wat maatschappelijke ontwikkelingen zien, maar er niet verder op ingaan, vind ik zo vreemd. Bijvoorbeeld de ontvolking van het Franse platteland of de aanwezigheid van migranten in de banlieues rond Parijs. Zij fietsen erdoor, zonder er door geraakt te worden! Ze plaatsen het niet in een breder kader, koppelen er ook geen historische of maatschappelijke overwegingen aan vast of zo... Het is alsof alleen kerkelijke thema's hun aandacht kunnen trekken, zoals wanneer ze vaststellen dat het kerkbezoek in Italië nog in het dagelijkse leven ingebed is. Maar ook hier blijft het bij een observeren van de buitenkant, zonder dat ze de drang voelen om de 'Italiaanse ziel' te begrijpen. De kerkhistorische hoofdstukjes op het einde kunnen dit niet goedmaken, het blijven goedbedoelde 'stukjes' voor de krant, maar niet voor de eeuwigheid geschreven.

Kortom, opnieuw een boek dat hoge verwachtingen schept, maar er niet in slaagt deze ook maar enigszins waar te maken!

Wie het reisverslag met de commentaar van de lezers op de website van de krant *Trouw* wil nalezen (met meer foto's dan in het boek), kan dat op deze url: www.trouw.nl/fietsenmetgod.

Martin Kellens

Boeknotities

Kevin A. Codd, the field of Stars. A pilgrim's journey to Santiago de Compostela. Cambridge (USA), Eerdmans, 2008, 271 p; ISBN: 978-0-8028-2592-6.

Sint-Jakob heeft soms vreemde adepten. Neem nu iemand als Kevin Codd. De Leuvense universiteit telt onder haar buitenlandse studenten een aanzienlijke groep Amerikanen. Een aantal ervan, meestal studenten theologie of filosofie, zijn gehuisvest in het American College. Van dit college is de Amerikaanse priester Kevin Codd zes jaar lang de rector geweest. Hoe hij in de ban is geraakt van Santiago, wordt in zijn boek niet onmiddellijk duidelijk. In ieder geval zat ook ons genootschap daarvoor iets tussen, aangezien hij vertelt dat hij ons een aantal keren heeft opgezocht in het secretariaat dat toendertijd nog in Leuven was gevestigd.

Reisverslagen van Santiagogangers zijn stilaan een genre op zich geworden, waardoor de taak van degenen die dergelijke pu-

blificaties moeten bespreken soms seriewerk dreigt te worden. In dit opzicht is de lectuur van het verslag van Codd een ware verfrissing. Codd ontwikkelt ons geen theorie over de pelgrimage naar Santiago. Hij overlaadt de lezer niet met wetenswaardigheden over wat hij onderweg ziet. In plaats hiervan lezen we het verhaal van een doodgewone pelgrim, die zich zoals iedereen goed meent te hebben voorbereid (in het geval van Codd tijdens de zomerse 'solden' in Leuven) maar in de praktijk een absolute beginner blijkt te zijn. Na een paar dagen is de verandering compleet en herkent Codd zichzelf nog nauwelijks. Sommige medepelgrims vergelijken hem zelfs met Hemingway. Maar dat geldt (uiteraard!) alleen voor zijn uiterlijk.

Zoals iedereen die het zelf heeft meegemaakt, vormen de Santiagogangers onderweg een merkwaardige familie, waar dag na dag nieuwe leden aansluiten en andere wegvallen, om later eventueel opnieuw toe te treden. Het is merkwaardig hoe goed Codd het met iedereen kan vinden. Vaak blijft hij gewoon *Kevin*. Voor wie hem beter leert kennen, verbergt hij zijn geloof niet en wordt hij *father Kevin*. Codd maakt zijn tocht in 2003. De Amerikanen zijn net Irak binnengevallen en als Amerikaan heeft Codd het niet gemakkelijk wanneer Europeanen hem hierover aanspreken. Hij heeft begrip voor hun standpunt zonder echter zijn land te verloochenen. Ook hier manifesteert hij zich als iemand die zeer goed kan luisteren. Als priester heeft deze tocht voor Codd ook een spiritueel karakter. Ook hier geen theologische uiteenzettingen maar een oprechte getuigenis van iemand die in zijn medemens en in wat er rondom hem gebeurt de aanwezigheid van God bespeurt. *To the field of Stars* is een reisverslag geworden dat ontwapent door zijn pretentieloosheid en boeit door zijn oprechtheid.

Voor de leden van het genootschap zijn er nog enkele gesigndeerde exemplaren beschikbaar (€ 12 plus € 3 portkosten). Bestellen bij eugene.foley@skynet.be.

Dirk Aerts

Boeknotities

SINT-JACOBUS IN BRUSSEL

Bij onze rondreis langs de Jacobalia in ons land hebben we reeds alle Vlaamse provincies de revue zien passeren, alleen onze hoofdstad, Brussel, ontbrak er nog aan. Bovendien vormt Brussel ook de spreekwoordelijke springplank om over de taalgrens naar Wallonië te kijken en daar de Jacobalia onder de loep te nemen.

Net als Parijs, was ook Brussel vroeger een knooppunt van pelgrimswegen, waar bedevaarders uit noord en oost elkaar vonden om gezamenlijk naar het zuiden, naar Santiago te trekken.

Ook hier hoefden we ons onderzoek niet vanaf nul te beginnen. Eerst en vooral is er een brochure over Brussel van ons eigen genootschap, terwijl we zelf enkele jaren geleden ook nog eens de Jacobalia langs de straat in Brussel hebben geïnventariseerd (1). Tellen we er dan nog de schilderijen en beelden in de Brusselse musea bij, dan hebben we alweer een rijke oogst voor onze lezers geserveerd. Net zoals de vorige keren, verwijzen we ook graag naar het standaardwerk van André Georges, *Le pèlerinage à Compostelle en Belgique et dans le Nord de la France*. – Brussel, 1971. Bovendien geven we ook een verwijzing naar de catalogus van de Europalia-tentoonstelling uit 1985 te Gent (2), vermits daarin talrijke prenten en handschriften uit de Koninklijke Bibliotheek uitvoerig beschreven zijn. Zoals steeds houden we ons aanbevolen voor addenda, corrigenda en andere reacties (mail: houthalen@bibliotheek.be)

Signaleren we nog even dat er in het centrum van Brussel (de vijfhoek) op initiatief van Roel Jacobs een Santiago-wandeling is uitgestippeld, gemarkeerd door bronzen

schelpen. Deze wandeling vertrekt aan de Leuvensestraat, en gaat via de kathedraal naar de Grote Markt, vervolgens via de kerk van O.L.-Vrouw van Bijstand en zo langs de Kapellekerk en de Hoogstraat naar de Hallepoort.

Anderlecht, Kerk van Sint-Pieter en Sint-Guido

- Schilderij: H. Maagd met kindje Jezus, Sint-Jan de Doper, Jacobus de Meerdere en kanunnik Johan de Facuwez. Olieverf op hout, 68 x 33 cm, 1469.
- Drieluik van Sint-Christoffel, met links op het centrale paneel de aartsengel Michaël en rechts Jacobus als pelgrim; olieverf op hout, 1555.

Brussel, kerk van Sint-Jacob op de Coudenberg

In de middeleeuwen was hier een herzogelijke kapel, die aansloot bij het paleis van de hertogen van Brabant, later de Bourgondische hertogen. In 1622 werd ze parochiekerk, in 1731 brandde ze af, samen met het hertogelijk paleis. Nadien werd het Koningsplein aangelegd en de kerk werd ingewijd in 1787, om nadien, tijdens de Franse revolutie als “tempel van de rede” dienst te doen. Het was hier dat koning Lepold I tot koning der Belgen gekroond werd en talloze prins en prinsesjes boven de doopvont gehouden werden.

(zie ook: www.eglisesaintjacques.be)

Exterieur: beeld van Jacobus als pelgrim door Egidius Hyacinth Mélot, steen, 1862, ca 200 cm hoog (boven op fronton aan kant Koningsplein).

- Glasraam met een afbeelding van Jacobus, 1878.

Jacobalia in België

- Standaard met symbolen van Sint-Jacob (schelp, pelgrimsstaf) erop geborduurd.
- Beeld van Jacobus de Meerdere onder een baldakijn, bezaaid met schelpen, gepolychromeerd hout, door Ch. Vleminckx, 1888, 144 cm.
- Koorkap met een afbeelding van het offer van Abraham en de besnijdenis van Jezus, alsook met zeven apostelen, waaronder Jacobus de Meerdere en Jacobus de Mindere, geborduurd textiel, 1500-1550.

Brussel, kerk van Onze-Lieve-Vrouw van Goede Bijstand

In de middeleeuwen was hier het gasthuis van Sint-Jacob van Overmolen, voor de opvang van pelgrims. Later werd er een kapel bijgebouwd. In de 17de eeuw werd de kapel vergroot tot een kerk, toegewijd aan O.L.-Vrouw van Goede Bijstand, maar de herinnering aan Sint-Jacob bleef levendig, onder meer op de versiering van de middenstijl van de toegangsdeur.

- Beeld van H. Jacobus de Meerdere, door Jan Baptist Van der Haeghen, 1724, geschilderd hout, 166 cm. (Georges, pl. 116).
- Middendeurstijl met pelgrimsstaven, kalebassen, een reistas en een schelp, eikenhout, 18de eeuw.
- Exterieur: fontein met gedenksteen, aangelegd in 2000, met opschrift: "Een halte aan de oever van de Zenne / op weg naar Sint-Jacob van Compostela".

Brussel, kathedraal van Sint-Michiel en Sint-Goedele

- Exterieur: westportaal: beeld van de H. Jacobus als apostel en pelgrim, naast vijf andere apostelen, steen, 1840-1860, door Felix Dumortier.
- Beeld van de H. Jacobus tegen een pilaar van de middenbeuk, door Lucas Faydherbe, marmer, 1644, ca 200 cm. (Georges, pl. 86).
- Glasraam met de geschiedenis van het H. Sacrament van Mirakel, ontworpen

door Charles de Groux en geplaatst door glazenier J.B. Capronnier, 1866, met een afbeelding van Jacobus en Franciscus van Assisi, gebrandschilderd glas in lood.

- Liturgisch gewaad, zogenaamde koorkap van keizer Karel, geborduurd door Barthélemy Van den Kerckhoven, Hieronymus Snellinck en Balthazar van Nispen, met twee verschillende afbeeldingen van Jacobus als pelgrim, zijde, 1562 (Georges, pl. 68 a en b) (Europalia, cat. 517).

Brussel, Kapellekerk

- Beeld van Jacobus de Meerdere, tegen een pilaar van de middenbeuk, door Lucas Faydherbe, 1657, steen, ca 200 cm hoog. (Georges, pl. 90).
- Beeld van Jacobus als pelgrim in zuidelijke zijbeuk, gepolychromeerd hout.

Brussel, kerk van Onze-Lieve-Vrouw op de Zavel

- Muurschildering in koor, met afbeeldingen van verscheidene heiligen, waaronder Jacobus, in een nis, temperaverf, 1435.
- Beeld van Jacobus als pelgrim op een sokkel, in de middenbeuk, steen, 1642, 160 cm hoog.
- Glasraam in de noordelijke zijbeuk met een afbeelding van Jacobus, gebrandschilderd glas in lood, 1890-1900.
- Glasraam ter nagedachtenis aan Jacob de Planchon, met een afbeelding van Jacobus de Meerdere en Jacobus de Mindere, gebrandschilderd glas in lood, 1900-1910.

Brussel, kerk van Sint-Jan en Stefaan ter Miniemen;

- Kandelaar met een afbeelding van Jacobus als pelgrim, verguld hout, 1840-1860, 157 cm hoog.
- Boek van de broederschap van O.L.-Vrouw van Loreto, met een afbeelding van Jacobus als pelgrim, handschrift, tekening van Charles Baillieux, gouache en

sepia op papier, 1723, 41 x 36 cm. (Georges, pl. 132).

Brussel, kerk van Sint-Jan de Doper (begijnhofkerk)

- Koorkap met een afbeelding van Jacobus als pelgrim, fluweel en zijde, geborduurd, 1500-1550.

Brussel, koninklijke musea voor schone kunsten van België

- Allegorie, tekening door Jacob De Wit (1659-1754), met een afbeelding van Christus in een medaillon, omringd door vier apostelen, met achteraan links Jacobus als pelgrim, inkt op papier, 10 x 25 cm.
- (inv. 2457) Beeld van Sint-Jacobus de Meerdere, door Willem Kerricx, terracotta, 1697, 57 cm hoog (ontwerp voor een – nu verdwenen – grafmonument in de kathedraal te Antwerpen) (Georges, pl. 107) (Europalia, cat. 286).
- Schilderij “De pelgrims” door Michiel Coxie (1499-1592), kopie naar het zijpaneel van “Het Lam Gods” van Jan en Hubert van Eyck, met een afbeelding van Jacobus als pelgrim; olieverf op paneel, 147 x 52 cm.
- Schilderij “De familie van Zebedeus”, Zuidnederlandse school, begin 16de eeuw (Georges, pl. 159) met daarop het kindje Jacobus verkleed als een pelgrim!
- Triptiek met Christus en de overspelige vrouw, door Jacob Cornelisz van Oostzanen, 1526, met Jacobus op een zijpaneel, olieverf op eiken paneel, 114 x 68 cm.
- Schilderij, “De marteldood van Sint-Jacobus”, door Cornelis Schut (+1655), olieverf op paneel, 17de eeuw, 63 x 48 cm. (Georges, pl. 180).
- Twee zijpanelen van een drieluik met daarop een afbeelding van de heiligen Jacobus en Barbara, samen met de schenkers, door Albrecht Bouts; olieverf op eik, 36 x 26 cm, ca 1495-1500.

- Tekening “Marche triomphale du Christ” door Johann Philip Furich (1655-1735), met allerlei heiligen en bijbelse figuren, waaronder Jacobus, inkt op papier, 29 x 45 cm.
- Schilderij met de heiligen Abundius van Como en Jacobus de Meerdere, door Lorenzo di Niccolo Gerini, 1392-1411, olieverf op paneel, 95 x 53 cm.
- Beeld van Jacobus de Meerdere door Jan Frans Van Geel, terracotta, 83 x 31 cm, 1780-1790. Schaalmodel voor een stenen beeld in de kerk van O.L.-Vrouw over de Dijle te Mechelen.

Brussel, Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis

- Grafplaat van Jan van Heers, ca 1332-1392, gegraveerd in koper, 260 x 170 cm. Ook het wrijfsel van deze grafplaat bevindt zich in de KMKG te Brussel. Tussen de apostelen op de rand figureert ook onze Jacobus.
- (inv. 2957) Beeld van Sint-Jacobus, zittend, afkomstig van het begijnhof te Tongeren, notenhout, ca 1450, 35 cm hoog. Onderdeel van een apostelretabel. (Georges, pl. 24) (Europalia, cat. 315).
- (inv. 4289) Beeld van Jacobus, afkomstig van Schuurhoven, Sint-Truiden. Jacobus is hierop herkenbaar aan de schelp in zijn hals, die zijn pelgrimsmantel samenhoudt; hout, 112 cm hoog (Georges, pl. 26) (Europalia, cat. 314).
- Borduursel met een afbeelding van Jacobus en Johannes, textiel, goud en zilver, 16de eeuw (Georges, pl. 29).
- Beeld van Jacobus als pelgrim, hout, 15de eeuw, 68 cm hoog (Georges, pl. 37).
- Beeld van Jacobus als pelgrim, hout, 15de eeuw, 170 cm hoog (Georges, pl. 39).
- Beeld van Jacobus als pelgrim, eik, 91 cm hoog, ca 1500. Antependium van Sint-Martinus, afkomstig van de collegiale Saint-Martinkerkerk te Luik, geschonken door de Luikse bisschop Eraclius; fluweel en zijde, geborduurd met zilverdraad, 1350-1500; 98 x 350 cm;

Sint-Jakob (hout, 15de eeuw, Kon. Musea voor Kunst en Geschiedenis)

Jacobus is één van de vele bijbelse figuren op het antependium.

- Kazuifel met een afbeelding van Christus aan het kruis en de apostelen Jacobus en Andreas, 1400-1500; borduurwerk in fluweel en zijde, 111 x 67 cm.
- (inv. 865) Standaard van de wolwevers, met in het midden telkens een afbeelding van Sint-Jacobus en verscheidene scènes uit zijn leven en legende, geschilderd op doek, 1593, 156 x 108 cm. Bevond zich vroeger in het museum van de Hallepoort te Brussel. (Georges, pl. 164) (Europalia, cat. 405).

Brussel, Koninklijke Bibliotheek Albert I, Handschriftenkabinet

- (Ms. 8, fol. 439v.): Miniatuur: moord op graaf Fromont van Bordeaux, met afbeeldingen van enkele rijkelijk uitgedoste pelgrims. Miniatuur door Loyset Liédin, ca 1472, in het handschrift *Histoire de Charles Martel*. (Georges, pl. 11) (Europalia, cat. 117).
- (Ms. IV, 456, fol. 52v.) Getijdenboek met een versierde initiaal met een afbeelding van Jacobus als pelgrim, perkament, 1488 (Europalia, cat. 197).
- (Ms. IV, 480, fol. 163v.) Getijdenboek van de familie Borgia. Versierde initiaal met een afbeelding van Jacobus als pelgrim, perkament, ca 1500 (Europalia, cat. 198).
- (Ms. 10.326, fol. 31v.) Afbeelding van de onthoofding van Jacobus, voorgesteld als pelgrim, perkament, 14de eeuw (Europalia, cat. 300).
- (Ms. 9017, fol. 308v.) Scène met Jacobus en

de magiër Hermogenes. Miniatuur van Jan Dreux, perkament, 1462. (Georges, pl. 2A) (Europalia, cat. 375).

- (Ms. 9229-30, fol. 26) Legende van Giraldus, die door de duivel tot zelfmoord werd gedreven wegens "vleselijke zonde", maar door Jacobus op miraculeuze wijze weer tot leven werd gewekt. (Georges, pl. 149) (Europalia, cat. 393).
- (Ms. 5, fol. 152v.) Jacobus verschijnt aan Karel de Grote, miniatuur uit *Les grandes chroniques de France* (Europalia, cat. 615).
- (Ms. 9225, fol. 36) Verzameling heiligenlegenden, afkomstig van het kartuizerklooster van Zelem (Halen, Limburg) Legende van de onthangen gehangene (Santo Domingo de la Calzada) (Europalia, cat. 621).
- (Ms. 9228, fol. 169) Uittreksel uit de *Legenda aurea*, een verzameling heiligenlegenden van Jacobus de Voragine (Georges, pl. 12B) (Europalia, cat. 623).
- (Ms. 10.176-78, fol. 103) Handschrift van *Le pèlerinage de la vie humaine*. (Europalia, cat. 625).
- (Ms. 9511, fol. 517) Afbeelding van de heiligen Philippus en Jacobus de Meerdere, breviarium van hertog Filips de Goede, 1300-1350, perkament (Georges, pl. 35 b).
- (Ms. 21.696, fol. 120) Afbeelding van Jacobus als pelgrim, met een schelp bengelend aan zijn staf, getijdenboek, 15de eeuw (Georges, pl. 46b).
- Getijdenboek van Jacob en Anna Ruebens, miniatuur op perkament, geschreven door Hieronymus van der Straete uit Brugge, ca 1547, inkt op perkament, 11 x 9 cm. De miniatuur beeldt het Christuskind af tussen enkele heiligen, waaronder Jacobus.

Brussel, Koninklijke Bibliotheek Albert I, prentenkabinet

- (inv. S II 26470, fol. R) De rustende pelgrim, gravure van Lucas van Leyden (1489-1533), papier, 12 x 15 cm (Georges, pl. 12A)

- (Europalia, cat. 118).
- Buste van Jacobus als pelgrim, met een gedeelte van het Credo “*S. Iacobus Maior/ qui conceptus est de Spiritu Sancto, natus ex Maria virgine*”. Burijsgravure van Hieronymus. Wierix naar Maarten de Vos, 16de eeuw (Georges, pl. 73).
 - (inv. S 88.173) Burijsgravure van A. Wierix (1560-1624) met een afbeelding van Jacobus als pelgrim, die zijn eigen marteldood aanschouwt, met als onderschrift een gedeelte uit het Credo: “*Passus sub Pontio Pilato crucifixus mortuus et sepultus... Iacobus Zebedei filius*”, 20 x 14 cm (Europalia, cat. 470).
 - (inv. S IV, 2186 en 2187) Gravure van P. van der Heyden, naar Pieter Bruegel de Oude, Sint Jacobus met Hermogenes en de val van Hermogenes (Georges, pl. 170 en 171) (Europalia, cat. 378).
 - (inv. S V, 86.086) Afbeelding van Jacobus de Meerdere, Jacobus de Mindere en Thomas op een wolk. Burijsgravure van P. van der Heyden naar P. de Vos, ca 1550, 26 x 18 cm (Europalia, cat. 474).
 - Marteldood van Jacobus, gravure door H. Goltzius (Georges, pl. 176).
 - Slag bij Clavijo, met een hoofdrol voor Santiago Matamoros, gravure van Galle, 17de eeuw (Georges, pl. 189).
 - (inv. S I, 23.055) Gravure van Nicolas de Bruyn, mirakel van Sint-Jacobus, die een koninklijk echtpaar uit de doden opwekt, ca 1600 (Georges, pl. 214) (Europalia, cat. 394).

Brussel, Monument voor de Compostelapelgrim

- Gelegen op een pleintje nabij de Hallepoort, geplaatst in 1999. Het is een menhir, met daarin drie openingen, als symbool voor de drie pelgrimswegen doorheen Brussel.
- Brussel, Bas-reliëf van Sint-Jacobus als pelgrim, op het viaduct van de Kruidtuinlaan over de Sint-Lazarusstraat (buurt Noordstation), ca 1960.

Rustende pelgrims (Lucas van Leyden (1489-1533), Kon. bibl. Albert 1)

Elsene, kerk van O.L.-Vrouw Boodschap

- Reliëf, voorstellende Jacobus als pelgrim met een reusachtige schelp aan zijn voeten, gebeeldhouwd door De Soet, steen, ca 1935, 200 cm hoog.

Elsene, kerk van Sint-Bonifatius

- Neogotische biechtstoel, met vooraan een beeld van Jacobus als pelgrim, eik, 1864.

Watermaal-Bosvoorde, kerk van Sint-Hubertus

- Schilderij van Jacobus met een pelgrimsstaf, olieverf op doek, 1600-1800, 100 x 80 cm.

1. Dirk Aerts (red.) *Brussel, een halte op de weg naar Compostela*, z. pl., 1991 (28 p.); Martin Kellens, Op zoek naar Sint-Jakob in Brussel, in: *De Pelgrim*, nr. 76, maart 2004, p. 10-17.
2. *Europalia 85 España: Santiago de Compostela, 1000 jaar Europese bedevaart*, Gent, 1985, 497 p., ill.

Martin Kellens

SINT-NICOLAAS VAN MYRA ÉN VAN BARI

ZIE GINDS KOMT DE STOOMBOOT

Als dit nummer van *De Pelgrim* in je brievenbus valt, is de goedheilige man alweer geruime tijd met zijn stoomboot naar Spanje teruggekeerd. Hij heeft immers op 6 december uitbundig en overvloedig bij ons zijn naamfeest gevierd en daarbij veel overuren gepresteerd.

Dat vieren bestaat voor Sinterklaas in het kwistig afleveren wat op de verlanglijsten voorkomt. Hiervoor rijdt hij 's nachts op zijn schimmel over de daken en laat hij de bestellingen door de schouw binnenglijden. Volgens het liedje krijgt wie braaf is lekkers, wie stout is, de roe. Voor veel kinderen komt die als bisschop uitgedoste nachtelijke schenker nog steeds uit de hemel. Voor veel anderen komt hij over het water vanuit Spanje naar de Lage Landen. Om zijn opdrachten uit te voeren heeft hij minstens één helper, Zwarte Piet, een donkerhuidige illegaal die de cadeautjes draagt, door schoorstenen kan kruipen en de pakjes in de schoenen legt. Zijn herkomst is onduidelijk. Volgens bepaalde legenden was hij een soort duivel die door de heilige gedwongen werd om nog enkel goede daden te verrichten. Volgens een ander verhaal is hij Piter, een Ethiopische weesjongen die na zijn vrijlating als slaaf uit dankbaarheid zijn bisschop, Nicolaas uit Myra, trouw hielp. Een andere verklaring berust op de 18e en 19e eeuwse gewoonte van de gegoeden om een Moorse page of knecht in dienst te hebben. De oorsprong kan ook bij kleine Italiaanse jongetjes te vinden zijn. Zij werkten als schoorsteenvegers en gebruikten hierbij de roe en een zak om het roet in op te vangen.

EVEN ZIJN DOOPCEEL LICHTEN

Onze Sinterklaas is een samenvoeging van een historische en een mythologische figuur. De historische figuur Nicolaas - oorspronkelijk Nicolaos, wat betekent 'overwinnaar van het volk' - werd heilig in de wieg gelegd. Zijn vader was de rijke koopman Theophanus. Zijn moeder heette Nona. Toen hij na zijn geboorte in Palara aan de zuidwestkust van Turkije in 270 na Christus, voor het eerst in het badje moest, stond hij recht om God voor zijn geboorte te danken. Als baby weigerde hij moedermelk op vastendagen. Op negentienjarige leeftijd volgde hij zijn oom op als bisschop van Myra. In de oudheid was Myra een stad in het zuiden van Klein-Azië, ten westen van het huidige dorp Finike aan de Turkse zuidwestkust. Al vroeg werd Myra de

zetel van een bisdom. In de Turkse tijd verloor de stad elke betekenis.

Op het concilie van Nicea bestreed Nicolaas het arianisme, een ketterij die een belangrijk theologisch thema van de kerk, de Heilige Drievuldigheid, in twijfel trok. Hij stierf in Myra op 6 december rond het jaar 340 na Christus en werd in een naar hem genoemde kerk begraven. Van de beroemde basiliek van Nicolaas uit de 6de eeuw blijft niet veel over. Van de huidige basiliek werd het grootste gedeelte in de 8ste eeuw opgericht. Keizer Constantijn IX en keizerin Zoë lieten er een ringmuur omheen bouwen. Na het verdwijnen van de relieken van Sint-Nicolaas verloor dit gebouw zijn betekenis als pelgrimsoord en werd het door de Seltsjoeken verwoest. In de resten van de Sint-Nicolaaskerk van het nabijgelegen stadje Demre, die thans de Aya Nikolesi Kilesesi heet, bevindt zich nog altijd de lege tombe van Nicolaas. Het deksel is niet meer het oorspronkelijke maar dat van een Romeinse sarcofaag.

Spoedig na zijn dood is Nicolaas omwille van zijn goede daden spontaan heilig verklaard. Hij werd echter in 1970 zonder vooropzeg uit het selecte clubje der officiële heiligen ontslagen. En toch zijn veel goede daden en wonderen aan hem toegeschreven. Zeer gekend is de legende waarin wordt

Pelgrimsoorden

verhaald hoe hij drie vermoorde jongens die in een pekelvat bewaard werden, tot leven bracht. Iets minder bekend is zijn tussenkomst in de precaire geldelijke situatie van een arme edelman. Deze kon voor zijn drie dochters geen behoorlijke bruidschat ophoesten om hen fatsoenlijk van de straat te helpen. Ook toen gold immers: *no money, no love*. Prostitutie voor de drie schonen zag hij als enige oplossing. Maar Nicolaas strooide tot driemaal toe geld, gouden munten, in het huis van de edelman en zijn dochters werden behoorlijk uitgehuwelijkt. Dit gegeven wordt in het rondstrooien van gouden chocolademunten en ander snoepgoed teruggevonden. Ook de mannetjes en vrouwtjes van speculaas (vertaal het als vrijers) en de suikerharten doen een amoureuus belletje rinkelen. Niet verwonderlijk dat hij een goedheilig man wordt genoemd. Goedheilig komt van *goet-heilick* en betekent een goed huwelijksman, een man die voor een goed huwelijk zorgt.

Maar de sinterklaasfiguur doet eveneens aan Wodan denken. Toen onze contreien gekerstend werden, namen de christelijke heiligen heel vlug de plaats van de oude goden in. De sinterklaasfiguur, een oude, wijze en strenge vaderfiguur verving Wodan, de god met de lange felrode of asgrouwe baard en haren en wijde wondermantel. Deze god reed op een achtpotige schimmel, Sleipnir, waarmee hij ook door de lucht kon vliegen en zich over de daken verplaatsen. Zijn trouwe knecht Eckart en zijn assistent Oel stonden hem terzijde. Tot Wodans vaste uitrusting behoorden een speer met een slang in de top en twee zwarte raven die hem informeerden over het gedrag van de mensen op aarde.

Reeds in de middeleeuwen waren er rond Sint-Nicolaas allerlei vieringen. In middeleeuwse kloosterscholen in Noord-Frankrijk 'verscheen' de heilige in een mirakelspel aan de kinderen. Via de kloosterscholen kwamen er verder in Europa scholierenfeesten. Ook markten en kermissen werden in deze periode gehouden. De moralistische toon uit die periode wordt in een aantal prenten duidelijk gesteld. Pas rond 1845 treedt Nicolaas als bisschop gekleed in het openbaar. Nadien kreeg hij het gezelschap van zijn knecht Zwarte Piet, die de rol vervult van boeman en bestraffer. De populariteit van deze twee illegalen groeide verder aan en uiteindelijk wordt hun feest op uiteenlopende wijzen ingevuld. In Vlaanderen en Nederland zit de goedheilig man doorgaans op een paard. In Wallonië rijdt hij op een ezel. Bovendien zijn er voor hen meerdere namen in zwang. In het Duitstalig deel van Zwitserland heet hij Sankt Nikolaus of Samichlaus. Hij rijdt er op een ezel en komt uit een bos. Zijn knecht heet in Zwitserland Schmutzli, in Wallonië Père Fouettard. In het Angelsaksisch taalgebied wordt over Santa Claus gesproken, een mengeling van de sint en de kerstman.

De Hervorming remde de sinterklaasviering af maar Jan Schenkman (1806-1863) blies in 1850 met zijn boekje *Sint-Nicolaas en zijn knecht* het feest nieuw leven in. Die impuls gaf hij door o.a. een aantal nieuwe elemen-

ten toe te voegen, zoals het zwarte hulpje, de intocht, de stoomboot en de rit over de daken. Schenkemans werk is het eerste boek dat volledig aan Sinterklaas gewijd is.

SANCTA MANNA

Tot 1087 lag het graf van Nicolaas in het huidige Turkije maar toen de Seidsjoeken in dat jaar Myra dreigden te veroveren, roofden Italiaanse zeelui de relieken en namen ze mee naar Bari. Ze bevinden er zich nog steeds in de crypte van de basiliek San Nicola, gebouwd tussen 970 en 1071. Boven het altaar van de crypte hangen vrij veel geschenken. Veel ervan hebben de vorm van een schip en komen van zeelui, want na bijna achttien eeuwen blijft Nicolaas hun erg vereerde patroonheilige. Deze eer dankt hij aan zijn ingrijpen toen tijdens zijn pelgrimstocht naar Jeruzalem een schip in een zware storm terechtkwam. Nicolaas zag in een visioen dat zowel het schip als de bemanning er zouden uitgeraken. Maar tijdens diezelfde overtocht kwam een matroos om door uit de mast te vallen. Dankzij het gebed van Nicolaas kwam hij opnieuw tot leven. Niet te verwonderen dat hij door de zeelui stante pede tot hun beschermheilige werd gepromoveerd. Daarnaast is hij eveneens de patroon van pelgrims, kinderen, pandjesbazen, prostituees en stadsheilige van verschillende Europese steden. Beschermheilige in noodgevallen. Alhoewel, in New York stond een kerk waarvan hij patroonheilige was. Toch kon op 11 september 2001 de aanwezigheid van zijn reliek niet verhinderen dat ook deze kerk door de terroristische aanslag totaal

Pelgrimsoorden

verwoest werd.

In 1087 vielen Myra en het nabijgelegen hedendaagse Demre inderdaad in Turkse handen. De zeelui van Bari hadden de relieken dus net op tijd meegenomen. Bari zelf is later gedurende enkele eeuwen Spaans bezit geweest. Daarom werd ook Sint-Nicolaas lange tijd als Spanjaard aanzien en komt hij voor kinderen nog steeds uit Spanje.

De wonderen van Sint-Nicolaas zijn in de herinnering bewaard gebleven. Bovendien beleven de Barinezen en de pelgrims die op dat ogenblik in de stad aanwezig zijn elk jaar op 9 mei een nieuw wonder. Dan wordt namelijk herdacht dat de relieken van Nicolaas in Bari aankwamen. Die dag komen reeds zeer vroeg talrijke pelgrims van heinde en verre, te voet, met bussen en vaandels. Elk jaar is ook een vertegenwoordiger van de paus aanwezig, samen met meerdere bisschoppen en andere hoogwaardigheidsbekleders. Tijdens de pontificale mis vangt een bisschop de ongeveer 50 ml vloeistof, die elk jaar uit zijn gebeente vloeit en eruit ziet als water, op in een speciaal recipiënt. Deze relikwie wordt na de nodige zegeningen onder de aanwezigen doorgegeven die hem kussen. Het gebeuren geeft telkens aanleiding tot hysterische taferelen. Deze Sancta Manna wordt aangelengd om onder de gelovigen te verdelen en zieken te besprenkelen. Na afloop mogen zieken wat van de vloeistof meenemen. Reeds in zijn oorspronkelijke begraafplaats scheidde het gebeente van Nicolaas een geneeskrachtige vloeistof af. Dat is te Bari niet veranderd. Het gebeuren doet enigszins denken aan *leau miraculeuse* dat jaarlijks in de oostelijke Pyreneeën, in Arles-sur-Tech uit de graftombe van Sennen en Abdon komt en evenveel vragen oproept (zie hiervoor *De Pelgrim* nr. 81, p.19-23). Vragen of het mogelijk is dat botten van ca. 1700 jaar nog een vocht afscheiden, worden in Bari niet gesteld en een kleurrijker kinderfeest kent men niet.

RELIKWIE VAN SINT-NICOLAAS TERUG NAAR TURKIJE?

Nieuws als een donderslag! Een onheilstijding! Muammer Karabulut, voorzitter van de Turkse Sint-Nicolaasstichting meldde in zijn nieuwjaarsboodschap in 2003 het volgende: 'We zijn niet vergeten dat de gestolen beenden van de H. Nicolaas in het Italiaanse Bari zijn. We verwachten dat het Vaticaan aan onze zijde staat en de diefstal niet goedkeurt.'

Voorlopig liggen de Barinezen (nog) niet wakker van de eis van die voorzitter en viert Bari jaarlijks uitbundig op 9 mei.

Mia Voordeckers

Literatuur:

Jacobus de Voragine, *Legenda aurea*

José Vercoulen en Francine Frencken, *Onderweg met Sinterklaas*. Oosterbeek, Kontrast, 2003.

DE PELGRIMAGE NAAR CYTHERA

De pelgrimage die ik hier zal behandelen, heeft een wat ongewoon karakter. Ten eerste omdat ze geen christelijk heiligdom als doel heeft. Dat is op zich niet zo eigenaardig. Iedereen weet dat zowat elke godsdienst zijn eigen heiligdommen heeft en dat er bij uitbreiding zelfs gepelgrimeerd kan worden naar bestemmingen die buiten elke georganiseerde religie staan. In de loop van de geschiedenis is de figuur van de pelgrim uitgegroeid tot het prototype van iemand die uitdrukking geeft aan een bepaald geloof. Een geloof dat bevestigd wordt door op stap te gaan naar een heiligdom. Daar blijft het echter niet bij. Als zinnebeeld voor de lotsbestemming van de mens (homo viator) staat pelgrimeren niet alleen voor geloven, maar ook voor hopen en twijfelen.

HET GODDELIJKE CYTHERA

Cythera is een eiland in de Egeïsche zee, tussen Kreta en de Peloponnesus. Het heiligdom dat er werd bezocht, was toegewijd aan Aphrodite en heeft dus alleen in de Oudheid als dusdanig gefunctioneerd. Het eiland en de tocht naar de tempel van Aphrodite zijn echter verder blijven leven in de verbeelding van de Westerse mensheid en de pelgrimage naar Cythera heeft als allegorie voor een zoektocht naar de gelukzalige liefde tot diep in de negentiende eeuw vele kunstenaars blijven inspireren.

De godin Aphrodite (Venus in de Romeinse mythologie) is afkomstig uit het Oosten. In de Griekse mythologie is zij het onderwerp van een van de gruwelijkste en tegelijkertijd meest ontroerende episodes uit de geschiedenis van de goden, namelijk de castratie van Ouranos door zijn zoon Kronos, die hem daardoor zijn heerschappij ontnemt, gevolgd door de verwekking van Aphrodite, die in volmaakte schoonheid uit het schuim van de zee (aphros) oprijst in de gedaante van een volwassen vrouw. De lezer kent ongetwijfeld het prachtige schilderij van Botticelli waarop dat moment wordt weergegeven. De zee is op het schilderij vervangen door een schelp, die hier dus - voor één keer! - niet verwijst naar het pelgrimeren. De schelp is trouwens niet alleen een symbool voor water maar ook voor de vrouwelijke schoonheid. De Griekse dichter Hesiodus vertelt hoe Aphrodite na haar 'geboorte' via het eiland Cythera over de golven naar Cyprus reist.

Op beide eilanden stond een tempel die aan haar gewijd was en bezoekers aantrok vanuit de gehele Griekse wereld. Cythera was reeds in de Oudheid

met een sluier van mysterieuze pracht omgeven. Men sprak soms van het 'purperen eiland' omdat er in de omgeving op purperslakken werd gevist. Reeds Homerus heeft het in de Ilias over het 'goddelijke Cythera' en bij Ovidius wordt het eiland steeds geassocieerd met de liefde. Ongetwijfeld heeft via deze dichter, wiens invloed reikt tot in de renaissance, het beeld van de tocht naar Cythera voorgoed een plaats in de Westerse cultuur verworven.

EEN DROOMEILAND

De betekenis van de renaissance is zoals bekend onlosmakelijk verbonden met de ontdekking van de boekdrukkunst. Een van de grootste drukkers uit die tijd, Aldus Manutius, liet in 1499 een werk verschijnen waarin over Cythera meer wetenswaardigheden verzameld zijn (weliswaar allemaal verzonnen) dan in de Oudheid bekend was.

De *Hypnerotomachia Poliphili* beschrijft de zoektocht van een zekere Poliphilus naar de liefde. Het verhaal is opgevat als een allegorie. Poliphilus is bedroefd omdat zijn geliefde Polia niet bij hem is. Hij droomt dat hij wakker wordt in een woud. Na een avontuurlijke tocht waarbij nimfen hem de weg wijzen, wordt hij bij de godin Venus gebracht en vindt hij Polia terug. Daarna gaat hij met haar sloop naar het eiland Cythera. Daar worden ze op mystieke wijze met elkaar verenigd. In het tweede deel wordt de geschiedenis van hun beider liefde opnieuw verteld maar dan vanuit het standpunt van Polia.

Het werk verscheen anoniem maar is waarschijnlijk van de hand van Francesco Colonna, een dominicanermonnik uit Venetië. Hoewel het verhaal sterke gelijkenissen vertoont met de Divina Commedia van Dante, is de strekking volledig anders. Terwijl Dante in zijn pelgrimstocht op zoek is naar de hemelse liefde, heeft Francesco Colonna genoeg aan de wereldse liefde. In zijn allegorie voeren de goden van de oudheid de boventoon en niet het christendom. Verder heeft Colonna merkwaardig veel aandacht voor de antieke gebouwen die hij op zijn tocht ontmoet. Niet alleen de bouwwerken zelf, ook de opschriften, de beelden en de tuinen worden zorgvuldig beschreven. Deze beschrijvingen krijgen nog meer relief door de 172 houtsneden waarmee het werk is geïllustreerd. Samen met de zeer verzorgde typografie ontstond op die manier een van de prachtigste voorbeelden van de drukkunst uit de renaissance. Volgens vele kenners behoort de door Aldus Manutius gedrukte *Hypnerotomachia* tot de mooiste boeken die ooit werden vervaardigd.

VAN DROOM NAAR ESCAPADE

De hedendaagse lezer die gewend is aan televisieprogramma's als *Temptation Island*, zal bij het lezen van de *Hypnerotomachia* wellicht ontgoocheld zijn.

Het heiligdom van Venus op Cythera, naar de beschrijving van Francesco Colonna

Het verhaal, dat omwille van de vele uitweidingen over mythologie en architectuur veel meer weg heeft van een encyclopedie, beantwoordt nog volledig aan de wetten van de hoofse liefde. Veel prikkeling is er dus niet in te vinden, behalve dan in enkele illustraties, waarbij sommige voorstellingen van Venus en van Priapus niets aan de verbeelding overlaten.

Cythera is ook in de Franse poëzie niet afwezig gebleven. In de 17de eeuw is de samenleving echter flink veranderd en dat zal ook gevolgen hebben op de betekenis die aan Cythera wordt gegeven. Bij de beroemde Franse fabeldichter Jean de La Fontaine (1621-1695) klinkt het als volgt:

Jadis la ville de Cythère avait en l'un de ses faubourgs un monastère. Vénus en fit un séminaire. Il était de nonnains, et je puis dire ainsi qu'il était de galants aussi. En ce lieu hantaient d'ordinaire gens de cour, gens de ville, et sacrifica-

teurs, et docteurs, et bacheliers surtout (Contes et nouvelles en vers).

De La Fontaine leefde in een tijd waarin de tocht naar Cythera, in de betekenis van een amoreuze escapade, bijzonder populair was in de Franse kunst. Het omgangsleven van de Franse beau monde was in die dagen volledig in de ban geraakt van de 'galanterie', een stijl die vooral tussen 1650 en 1680 waanzinnig populair was om daarna voorgoed weg te deemsteren. Het is niet eenvoudig om te beschrijven wat *galanterie* betekent. Un *homme galant* betekent een welopgevoed en hoffelijk man, maar *un galant* is tegelijk een verleider, een rokkenjager. Het begrip wordt geassocieerd met amoreuze avonturen (*une galante* is een vrouw van lichte zeden) maar ook met etiquette en verfijnde omgang. Kortom, het gaat bij de galanterie om een geheel van regels die de gedragingen, het taalgebruik, de kledij enz. van de aristocratie van die dagen beheerst maar tegelijk over een verlangen tot verleiden en verleid worden, die door deze etiquette in bedwang wordt gehouden. Deze levensstijl domineerde gedurende het hoogtij van de regering van Lodewijk XIV het uitgaansleven van Parijs, dat in die tijd was uitgegroeid tot het belangrijkste culturele centrum van West-Europa.

WATTEAU EN ZIJN PELGRIMSTOCHT NAAR CYTHERA

De intieme feestjes die plaatsvonden in parken en tuinen, waren een inspiratiebron voor heel wat schilders. De meest bekende daarvan is ongetwijfeld Antoine Watteau. Hij heeft deze zogenaamde *fêtes galantes* op weergalozelijke wijze vereeuwigd.

Watteau plaatst deze ontmoetingen stevast tegen de achtergrond van een landschap of een park. Dat is op zich niet verwonderlijk. De tuin is als omheinde ruimte reeds van oudsher het decor voor amoreuze ontmoetingen. Hij doet dienst als een plaats waar men zich uit het alledaagse leven kan terugtrekken. Het platteland vervult dezelfde functie, zeker voor de aristocratie die zich alleen in de grootstad ophoudt. In de tuinen uit die tijd bevindt zich vaak een beeld van Venus of zelfs een heuse liefdesgrot. Deze elementen zijn bijvoorbeeld al terug te vinden in de *Tuin van de Liefde*, een doek dat Pieter Paul Rubens tussen 1632 en 1635 heeft vervaardigd en dat Watteau zeer goed kende.

Het beroemdste werk van Watteau is ongetwijfeld *De pelgrimstocht naar Cythera*. De schilder was in 1712 aanvaard als lid van de Académie française. Om toegelaten te worden moest hij een werk vervaardigen, waarvoor hij uitzonderlijk zelf het onderwerp mocht kiezen. Aan dit schilderij, dat pas vijf jaar later werd ingediend, gaf Watteau zelf de titel *Le pèlerinage à l'isle de Cithère*. Het werd echter geregistreerd als *Une feste galante* en sindsdien is Watteaus naam onlosmakelijk verbonden met dit thema. Twee of drie jaar later vervaardigde Watteau een tweede versie die thans in Berlijn wordt bewaard. De eerste versie bevindt zich in het Louvre.

De pelgrimstocht naar Cythera (A. Watteau, 1717, Louvre)

Op de twee schilderijen zien we hoe tegen de achtergrond van een weelderig landschap een aantal verliefde paartjes zich in de richting bewegen van een schip dat feestelijk is uitgedost. Ze worden omringd door putti. Het heiligdom van Venus is vervangen door een beeld van de godin dat met bloemen is versierd. Formeel gaat het dus wel degelijk om een pelgrimstocht, hoewel het beeld zich aan de rand van het schilderij bevindt en bijna niet opvalt temidden van de personages.

Ondertussen hebben we vastgesteld dat de meeste mannen op het schilderij uitgebeeld worden als pelgrims: ze verschijnen er compleet met pelgrimschoed, schoudermantel en pelgrimsstaf. Toch hebben ze niet het uitzicht van pelgrims die echt op stap gaan. De rest van hun kledij, hun jas, broek en kousen doet eerder denken aan toneelspelers. Watteau had reeds zeer vroeg de gewoonte om de personages op zijn schilderijen uit te dossen als theaterfiguren of als figuren uit een ver verleden. Zo duiken in zijn schilderijen herhaaldelijk figuren op uit de Italiaanse *Commedia dell'arte*. Watteau was trouwens zelf schilder van decors van toneelstukken. De hoofdpersonages van *De pelgrimstocht naar Cythera* behoren duidelijk tot de aristocratie, maar op de achtergrond vinden we ook volkse figuren.

Het thema van de pelgrimstocht naar Cythera is aanwezig in het vroege werk van Watteau. Op *L'île de Cythère* (bewaard te Frankfurt) zien we dezelfde pelgrims die zich op tocht begeven, onder begeleiding van cupido's. Algemeen wordt aangenomen dat Watteau het thema ontleend heeft aan een komedie van Dancourt (1641-1725). Deze auteur, die thans volledig is vergeten, was een tijdgenoot van Racine, Corneille en Molière en moest in die tijd in populariteit niet onderdoen voor hen. In het laatste deel van zijn *Trois Cousines*, een blijspel dat in 1700 voor het eerst werd opgevoerd, besluit Blaise, de leerling-molenaar, om samen met enkele andere jongelui uit het dorp een 'liefdespelgrimstocht' (*pèlerinage d'amour*) te ondernemen omdat hun ouders hen geen toestemming hebben gegeven om te trouwen. Uiteindelijk trouwen ze toch en vertrekken ze definitief naar het droomeiland Cythera.

Wat er precies op dat eiland gebeurt, blijft bij Dancourt onduidelijk en ook het schilderij van Watteau laat veel ruimte open voor interpretatie. Dat deze ruimte er is, blijkt uit de wijze waarop men het heeft benoemd. Volgens de enen gaat het om een terugkeer uit Cythera, anderen beweren dat het gaat om een groep bedevaarders die zich klaar maken om te vertrekken (*embarquement (inscheping) pour Cythère*). Het schilderij in het Louvre was in de loop der jaren erg duister geworden. Het werd begin de jaren tachtig grondig gereinigd waardoor vele details pas dan opnieuw zichtbaar werden.

Het hele schilderij ademt een zekere weemoed uit. Het is avond en men maakt zich klaar om te vertrekken. Dit blijkt duidelijk uit de houding van elk van de drie paartjes op de voorgrond: terwijl het paartje rechts nog volop

aan het minnekozen is, staat het volgende recht en is het derde al op weg. Cruciaal voor de betekenis van het schilderij is de rol van het beeld van Venus. Verwijst het naar Cythera of symboliseert het gewoon dat men op liefdestocht gaat vertrekken? Het beeld is in ieder geval met bloemenkransen omringd, wat erop wijst dat er een offergave heeft plaatsgevonden. Of is men nog niet op Cythera en was deze gave alleen bedoeld om een goede vaart af te smeken? Zoals men ziet, blijven de twee interpretaties mogelijk, hoewel het volgens mij toch eerder gaat om een terugkeer. De paartjes vertrekken duidelijk met tegenzin. Vooral het eerste had graag wat langer gebleven. Ze hebben bij hun aankomst hun pelgrimsstaf en reistas afgeworpen en beide liggen nog steeds op dezelfde plaats!

HET EINDE VAN DE DROOM

Bij de generaties na hem kon Watteau niet op veel bijval rekenen. Het was de tijd van de revolutie en die stond onmiskenbaar in het teken van de Rede. Voor frivoliteiten als *fêtes galantes* was er geen aandacht. Dat veranderde tijdens de Restauratie. Een aantal jonge kunstenaars vond dat de samenleving veel te materialistisch geworden was. Ze wilden zich afzetten tegen de bourgeoisie en wilden door het leven gaan als bohémiens. Watteau werd opnieuw populair. De pelgrimstocht naar Cythera werd beschouwd als een vlucht uit de maatschappij en een verheerlijking van het non-conformisme. In *Sylvie* laat de dichter Gerard de Nerval (1808-1855) zich uitdrukkelijk door het schilderij van Watteau inspireren. In zijn *Voyage en Orient* wijdt hij een volledig hoofdstuk aan de pelgrimage naar Cythera van Polyphilus. Volgens hem was Polyphilus in werkelijkheid een onbeduidende schilder en Polia een prinses uit de hoogste Italiaanse adel. Omdat een huwelijk onmogelijk is, besluiten ze zich te Cythera te laten inwijden in de heidense cultus van de moedergodin om na hun terugkeer elk in te treden in een klooster zodat ze elkaar nooit meer zouden zien. De Nerval poogt hier duidelijk het paganisme van de *Hypnerotomachia* te verzoenen met het christendom.

Terwijl de Nerval via deze verzoening de heidense betekenis van Cythera probeert te redden, achten schrijvers als Victor Hugo en Charles Baudelaire dat een hopeloze zaak. Hugo opent zijn gedicht *Cérigo* (de moderne naam voor het eiland) (1853) als volgt: *Tout homme qui vieillit est ce roc solitaire / et triste, Cérigo, qui fut jadis Cythère*. Venus heeft volgens hem Cythera verlaten en schittert nu alleen nog als planeet. Ook voor Baudelaire is het eiland nog slechts een schim, zo blijkt uit zijn gedicht *Un voyage à Cythère* (1855). In plaats van een tempel staat er nu een galg met drie balken. Aan een ervan hangt een dode waaraan gieren zich te goed doen. De dichter identificeert zich met het slachtoffer: *Devant ton île, o Venus! je n'ai trouvé debout qu'un gibet symbolique où pendait mon image*. Onmiddellijk daarop roept hij Christus aan : *Ah Seigneur ! donnez-moi la force et le courage /*

de contempler mon coeur en mon corps sans dégoût ! Het is niet duidelijk welke boodschap Baudelaire hier aan zijn lezers wil meegeven. Een ding staat echter vast: de lichtvoetigheid van Watteau heeft hier plaats gemaakt voor zwartgalligheid en wie dit gedicht bestudeert komt tot de conclusie dat Baudelaire hier vooral het onderbewuste in de mens analyseert. Zo is het paradijselijke Cythera voorgoed uit onze cultuur verdwenen. Of zou het toch zo zijn dat de hunkering naar een wereld vol gelukzalige liefde blijft verder leven in een televisieprogramma als *Temptation Island* ?

Dirk Aerts

Literatuur:

- Hotineanu, Eleonora, 'Voyage à Cythère. Les métamorphoses d'un mythe.' *Synthesis* (Bucarest) 23(1996) p.37-46
- Levey, Michael, 'The real theme of Watteau's Embarkation for Cythera.' *The Burlington magazine* 103(1961) 687, p.180-185
- Posner, Donald, 'Les fêtes galantes d'Antoine Watteau. Pèlerinages pour Cythère et autres lieux d'amour.' *Loeil* (1984) 350, p.16-22

JEROEN MÜNZER

Een humanist op reis in Spanje en de Nederlanden

Toen ik in 1981 doorheen Noord-Spanje naar Compostela fietste, had ik iets van een ontdekkingsreiziger, alsof ik als één van de eersten door het “vrije” Spanje kon fietsen, amper zes jaren na de dood van Franco. Tijdens zijn dictatuur was Spanje, op uitzondering van de costas aan de oostkust, amper door toeristen bezocht en vele Spanjaarden zelf wisten niet eens waar Compostela lag of waarom een buitenlander naar Santiago zou fietsen.

Hetzelfde gevoel moet Jeroen Münzer gehad hebben, toen hij in 1494-95 doorheen het Iberische schiereiland reisde, dat toen amper bekomen was van de dubbele cultuurschok: de verdrijving van de Moren uit Granada en de ontdekking van de Nieuwe Wereld, beide in het gezegende jaar 1492!

Als een van de eerste buitenlanders bezocht hij de voormalige Moorse hoofdstad. Maar op zijn rondreis doorheen Spanje deed hij ook Compostela aan en gaf er een uitvoerige beschrijving van in zijn reisverhaal. Voor de hedendaagse toerist of pelgrim kan het een uitdaging zijn op zoek te gaan naar het 15de eeuwse Compostela, zoals Münzer het beschreven heeft in zijn reisverhaal. Dat Münzer op zijn tocht doorheen West-Europa ook de Nederlanden aandeed, is minder geweten, daarom besteden we ook enige aandacht aan dat aspect van zijn reis.

Men kan het reisverhaal van Münzer ook goed vergelijken met dat van zijn tijdgenoten, te weten de pelgrimsgids van Hermann König von Vach en anderzijds de “pelgrimsgie” van ridder Arnold von Harff, die Mia Voordeckers hier in een vorig nummer presenteerde.

Opvallende verschillen zijn alvast dat de beide laatste reizigers zichzelf uitdrukkelijk als “pelgrim” afficheerden en in de volkstaal (het Duits) schreven, terwijl Münzer (of moeten we Monetarius zeggen?) een humanist was, die in het Latijn schreef. Ook de interesse van de reizigers is verschillend: Münzer heeft ook wel belangstelling voor relieken, kerken en kloosters, maar niet zo obsessief als von Harff, terwijl Münzer anderzijds ook interesse heeft voor andere aspecten van het leven. Hij is een beetje een toonbeeld van een “uomo universale” zoals in de Italiaanse renaissance het ideaalbeeld was. En als we op zijn *Itinerarium* mogen voortgaan, had hij alvast geen last van een minderwaardigheidscomplex!

LEVEN EN WERK

Jeroen Münzer werd geboren rond 1447 als zoon van Heinrich en Elisabeth

Processie van pelgrims in Santiago (houtsnede, 1491)

Münzer in het Oostenrijkse stadje Feldkirch (Vorarlberg) gelegen aan de grens met Zwitserland en Liechtenstein. De plaatselijke Sint-Nicolaaskerk bezit trouwens nog steeds een ciborie, geschonken door onze welstellende wereldreiziger en zijn broer.

Hij studeerde vanaf 1464 *artes liberales* te Leipzig, waar hij in 1470 tot *Magister* promoveerde. Nadien gaf hij les aan de Latijnse school in zijn geboortestad tot 1476 en ging nadien geneeskunde studeren te Pavia, waar hij in 1477 de doctorstitel behaalde. In hetzelfde jaar vestigde hij zich als arts te Neurenberg, toen het financiële centrum van het Duitse keizerrijk. In 1479 schreef hij een boekje over de wijn (*Libellus de natura vini*) en verscheidene medische traktaten. Hij verkreeg in 1480 het Neurenbergse burgerrecht en huwde er op 3 juli 1480 met Dorothea Kieffhaber (+ 1505). Hun dochter Dorothea trouwde met Hieronymus Holzschuher, en hun gelijknamige zoon werd door Albrecht Dürer in een portret vereeuwigd. Hij behoorde hier tot de leidende klasse van humanisten.

Hij liet ook – naar de mode van die tijd – zijn naam verlatiniseren tot Hieronymus Monetarius. Zo klinkt het ook zelfbewust in zijn reisverhaal, dat hij ook in het Latijn schreef: *Itinerarium sive peregrinatio excellentissimi viri artium ac utriusque medicine doctoris Hieronimi Monetarii de Feldkirchen civis Nurembergensis* (over zijn reis in 1494-95).

Münzer overleed als een welstellende man te Neurenberg, op 27 augustus 1508, ongeveer zestig jaar oud. Hij werd er begraven in de kerk van Sint-Sebald. Zijn erfgenamen liet hij een vermogen na, niet in de laatste plaats door zijn aandeel in de handelszaak van zijn broer Ludwig (+ 1518). Daarnaast liet hij ook een omvangrijke bibliotheek achter.

OP REIS DOORHEEN HET IBERISCHE SCHIEREILAND

Münzer heeft in zijn leven tweemaal een grote reis gemaakt en tweemaal was hij op de vlucht voor de pest. Of dit de enige reden voor zijn emigratie is, weten we niet, maar hij schrijft het wel zo nadrukkelijk in het voorwoord van zijn *Itinerarium*.

In 1484-1485 bezocht hij Italië en trok via Milaan, Genua, Firenze en Siena naar Rome en Napels. Hij keerde terug via Rimini, Ravenna en Venetië. Via het Como-meer bereikte hij Zwitserland en de bronnen van de Rijn, die hij volgde tot in zijn vaderland. Een tweede buitenlandse reis maakte hij in de periode augustus 1494 - april 1495. Deze reis bracht hem via Zuid-Duitsland (Zwaben) naar Konstanz, waarna hij Zwitserland doorkruiste en via de Provence naar Spanje trok.

Op 17 september 1494 vertrok hij uit Narbonne en reisde via Perpignan en de col van Le Perthus naar Spanje. Via Figueras en Gerona trok hij naar Barcelona, waar hij enkele dagen verbleef en ook het klooster van Montserrat bezocht. Dan gaat hij verder naar het zuiden en op 6 oktober is

hij in Valencia, waar hij ook weer enkele dagen verblijft. Meestal ontmoet hij in de steden landgenoten uit Duitsland, die hem zonder uitzondering goed ontvangen.

Vervolgens bezoekt hij als een der eersten het voormalige Moorse rijk, met name de steden Granada en Sevilla. Vervolgens gaat hij naar Portugal, waar hij Lissabon, Coïmbra en Porto bezoekt en zo verder naar het noorden doorreist, tot in Santiago de Compostela.

Hij keert terug langs de camino, die hij volgt tot in Rabanal en dan gaat hij naar het zuiden: Benavente, Zamora, Salamanca, Guadeloupe en via Toledo bereikt hij Madrid. Vervolgens keert hij terug naar het noorden, en via Zaragoza en Pamplona bereikt hij de Franse grens bij Roncesvalles.

Münzer geeft telkens een uitgebreide geografische beschrijving van de steden waar hij passeert: hij noteert de omgeving, of er bergen of rivieren zijn, meestal beklimt hij een hoge toren, van waaraf hij een prachtig uitzicht heeft op de stad en haar omgeving. Ook heeft hij aandacht voor de opbrengsten van de landbouw (fruit, akkerbouw, veeteelt...) en de producten die er verhandeld worden.

Münzer heeft een open kijk op de dingen. Zo schrijft hij bv. met veel empathie over de moslims, die nog in groten getale in Zuid-Spanje leven. Hij looft hun irrigatietechniek en hun architectonisch talent, dat in talloze moskeeën tot uiting komt. Hij beschrijft ook een vrijdagse gebedsdienst en wijst op de overeenkomsten en verschillen in geloofszaken tussen het katholieke christendom en de islam. Zo vermeldt hij ook dat een saraceense arbeider in de landbouw drie tot vijfmaal harder werkt dan een christelijke knecht. In Zaragoza is er zelfs een spreekwoord voor: "Wie geen Moren heeft, heeft geen goud". In Sevilla bezoekt hij ook de Moorse wijk en stelt vast dat de moslims "klein maar netjes" gehuisvest zijn. Ze hebben driemaal minder oppervlakte nodig voor hun huizen dan de christenen...

In Lissabon bezoekt hij de haven en staat vol bewondering voor de aanwezige schepen. Hij bezoekt er ook een fabriek waar ijzeren ankers en kanonnen gegoten worden: indrukwekkend vindt hij dit.

In Valencia bezoekt hij een slavenmarkt, waar inboorlingen uit Tenerife openbaar worden verkocht! Bij het verlaten van Almeria zien ze een enorme zuil tegen de stadsmuur, waarop zes Italiaanse christenen aan de voeten ophangen. Zij waren beschuldigd van sodomie. Bovendien had men hun testikels afgesneden en rond hun nek gehangen, zo een grote afkeer had men hiervan. Münzer beaamt dit volmondig. Ook bij het buitenrijden van Madrid geniet hij nogmaals van hetzelfde schouwspel. In Madrid zelf zijn ze op audiëntie ontvangen door de Katholieke Koningen, wat voor Münzer een hele eer is. Bovendien heeft hij de vorsten toen in het Latijn een lofprijzing van jewelste voorgedragen, die ook in zijn reisverslag is opgenomen.

Zij verlaten Spanje weer langs Zaragoza, Pamplona en het klooster van

Roncesvalles, waar zij de hoorn van Roeland en andere relieken bewonderen. Nadien steken ze de Pyreneeën over en komen terug in Frankrijk.

SANTIAGO DE COMPOSTELA

Vanuit Portugal reisde Münzer naar het noorden en arriveerde op 13 december in Padrón.

Vandaar ging het naar Santiago de Compostela, dat hij uitgebreid beschrijft in zijn reisverhaal.

“Op 13 december verlieten we Caldes voor zonsopgang en trokken naar de aloude stad Padrón, die vroeger Iria heette. Toen wij de aloude Sint-Jacobskerk binnengingen, zagen we onder het hoofdaltaar een stenen zuil met een uitholling waarin, naar men zegt, het lichaam van Sint-Jacobus rustte. Daarna zijn we naar buiten gegaan, naar de oevers van de rivier waar het schip zonder riemen het lichaam van Jacobus en zijn twee leerlingen vanuit Judea gebracht had. De steen waarop hij lag, smolt als was om het lichaam van de heilige te ontvangen, zoals het meer in detail verhaald wordt in zijn legende.

Wij zagen er ook, toen we een bergketen achter de brug overtrokken, de plaats waar hij gepredikt had tot het volk. Het is een verzameling van grote stenen, die lijkt op een piramide, met boven op de top een platte steen, zoals een podium. Op deze plaats zagen we ook een kapel, waarvoor een levendige bron stroomt; men zegt dat het Sint-Jacobus is geweest die ze heeft doen ontspringen door met zijn staf op de rots te slaan. Het is een zacht water, aangenaam om te drinken: wij hebben ervan gedronken en het heeft ons deugd gedaan.

Nadat we dit gezien hadden, zijn we verder getrokken zonder te eten, vier mijl verder naar de zeer heilige stad van Compostela, waar, naar men zegt, het intacte lichaam rust van Sint-Jacobus de Meerdere, zoon van Zebedeus en broer van de evangelist Johannes.”

“Op 13 december zijn we aangekomen te Compostela, waar de stad langs alle kanten door heuvels omringd is. In het midden verrijst een andere heuvel, alsof hij in het midden van de cirkel ligt. Er is geen rivier, maar er ontspringen een groot aantal bronnen met lekker water. De stad is niet groot, maar wel oud en versterkt met een oude walmuur met vele machtige torens. De grond is goed en de tuinen van de stad zijn gevuld met sinaasappel- en citroenbomen, met perziken, pruimelaars en andere fruitbomen. Maar het volk is er zo degoutant (ze bezitten trouwens veel varkens, waaraan ze goed geld verdienen) en lui, ze houden zich niet met landbouw bezig, maar leven vooral van de inkomsten van de pelgrims. Het klimaat is er goed en zowel binnen als buiten de walmuur zijn er verscheidene kloosters, zoals het dominicanenklooster, waar een geleerde predikant is, die me zeer veel heeft laten zien. Er is ook een benedictijnenklooster, waarvan de koning de abt geboeid naar Castilië heeft laten brengen op beschuldiging dat hij de goederen van de abdijs opsoupeerde. Er is ook nog een klooster van clarissen, van karmelieten

en van minderbroeders. De koning spant zich ook in om het klooster van de augustijnen te hervormen, dat God hem nog een lang leven geve!

“De kerk van Sint-Jacobus is één van de drie belangrijkste kerken ter wereld, na deze van Rome en deze van Efeze, in Azië, die nu verdwenen is. Zij is gebouwd door Karel de Grote, koning van de Franken en keizer van Duitsland. Hij liet ze bouwen (zoals men kan vernemen in het verhaal van zijn oorlogen) dank zij de oorlogsbuit, de giften en de berovingen van de Saracenen.

Het is een overweldigend gebouw in de vorm van een kruis. De lengte van het schip is 100 passen, de dwarsbeuken zijn 120 passen lang en 15 passen breed, het schip is 32 passen breed; de totale lengte, schip en koor, is 150 passen. Zij is helemaal gebouwd en bedekt met bewerkte steen, die zeer slijtvast is. Zij heeft twee zijbeuken, zoals de kerk van Sint-Sebald [in Neurenberg, M.K.]. Het koor is omringd met kapellen. Het is werkelijk een zeer stevig bouwwerk. Het bezit op de vier hoeken vier zeer machtige torens en men bouwt er vandaag nog een zeer machtige bij.

Er zijn twaalf kapellen rond het koor en het plafond in de top van het kruis is zeer hoog. In het midden hangt een zeer groot wierookvat, dat een aromatische rook verspreidt als men het van de ene naar de andere kant laat slingeren.

...

“Paus Calixtus verleende talrijke privileges aan deze kerk. De huidige aartsbisschop is don Alfonso, graaf van Cifuentes, een geleerd man en groot redenaar. De afgelopen zestig jaar is hij dikwijls tussengekomen in de interne twisten en zodoende heeft hij deze streek van Galicië erg verzwakt.

Maar de koning, die nu Spanje leidt met een vastere hand, heeft hem als een balling naar Salamanca gevoerd en hem beroofd van zijn tijdelijke macht; hij mag nu leven van zijn inkomsten. De koning heeft gans Galicië hervormd door het land wetten en nieuwe instellingen te geven. Moge deze allerdoorluchtigste vorst leven voor eeuwig!

De kerk heeft 25 kanunniken. Onder hen zijn er zeven gewijd volgens het voorschrift van Calixtus, en zij alleen mogen de mis vieren aan het hoofdaltaar van Sint-Jacobus. Men noemt ze de kardinalen van Sint-Jacobus. Dit voorrecht hebben ook de aartsbisschop en andere bisschoppen die hier komen, maar niemand anders. De kanunniken hebben een beneficie van 70 dukaten, zonder wat er nog bijkomt.

De koning van Castilië heeft zeer mooie gewaden aan de kerk geschonken. Ook de Franse koning Lodewijk, vader van Karel, heeft verscheidene giften gedaan, onder andere drie zeer grote klokken en 10.000 ecu's. De kanunniken verdeelden de helft onder elkaar en kochten van de andere helft zeer mooie gewaden, die alle het blazoën van de Franse koning dragen, met de lelie.

Op 16 december, zes dagen voor het feest van Sint-Thomas, vierden de bisschoppen het grote feest van Sint-Fructuosus, [bisschop van Braga rond 650]

die in deze plaats begraven is. Zij droegen voor de processie en de mis zeer mooie priesterklederen, met de lelie van de Franse koning.

Op 18 december, drie dagen voor het feest van Sint-Thomas, vierden zij een feest van de Heilige Maagd, dat in Spanje gevierd wordt. Zij noemen het het feest van de verwachting van de geboorte van de Heer. Dit wordt gevierd met een buitengewone plechtigheid, een processie, een bewieroking in het midden van het koor, in gewaden bestikt met het fijnste goud, die door de koning van Castilië aan deze kerk geschonken zijn. Welke grandeur betoont deze koning in zijn geschenken aan de kerken, maar ook door ze te hervormen!

Op ditzelfde feest van de Heilige Maagd versierde men het hoofdaltaar met twee heiligenbeelden, elk van 30, 25 en 40 marken zilver en bedekt met goud. Het grootste was dit voor de Heilige Maagd, in, naar men zegt, het puurste goud. Zij hield in haar rechterhand een schitterende scepter en in de linkerhand haar pasgeboren zoon met een prachtige kroon. Een kardinaal droeg dit beeld onder een voile gedurende de processie, ondersteund door twee priesters die hem hielpen om zijn evenwicht te bewaren. Er was ook een zeer groot kruis, versierd met goud en kostbare stenen. Men toonde het aan de pelgrims in de sacristie, naast een reliekkistje. Ik heb op een afzonderlijk papier tal van relieken van Compostela genoteerd.

*Tussen de twaalf kapellen die het koor omringen is de eerste deze van de koning van Frankrijk. Hij heeft ze laten bouwen en gedoteerd met een jaarlijkse rente van 200 denieren, opdat men er dagelijks het uurgebed zou zingen. Maar de kanunniken die deze rente ontvangen, zingen het uurgebed enkel in het hoofdkoor. Bij deze twaalf kapellen zijn er zeven van de parochies van Compostela. Men begraaft er de notabelen van de parochie en viert er de sacramenten. Wij hebben twee begrafenis bijgewoond. Voor de begrafenis van een ervan droegen ze een kruik vol wijn, twee zakken brood, twee voor-
kwartieren van een rund en twee schapen, eigendom van de parochiaan.... En daarmee is de rouwdienst beter. Het zijn hun inkomsten. En ook al zingen zij inderdaad scrupuleus de uren en de diensten in het koor, zij worden er zelf ook beter van!*

“De mensen maken zonder ophouden een zodanig kabaal in de kerk, dat men zich op een markt waant. Er is weinig ingetogenheid op deze plaats. De zeer heilige apostel verdient met meer respect vereerd te worden. Men gelooft dat hij begraven is onder het hoofdaltaar met twee van zijn leerlingen. Maar niemand heeft zijn lichaam gezien. Zelfs gedurende het jaar des heren 1487 [een heilig jaar!] heeft de koning van Castilië die daar was, het niet gezien! Wij geloven door ons geloof alleen, dat de mensen redt die wij zijn.”

Op 21 december vertrok hij weer uit Compostela en reisde via de camino francés tot bijna in Astorga, waar hij naar het zuiden afslaat en via Benavente naar Madrid reist.

“Op 21 december hebben wij vaarwel gezegd aan Sint-Jacobus en zijn we

na het eten vertrokken naar het stadje Ferreiros, vijf mijlen verder, waar we slecht ontvangen zijn. 's Anderendaags heeft onze ruitertroep ons negen mijl verder gevoerd, naar het dorpje Melide, dichtbij het stadje Ligonde. De 24ste hebben we Portomarin doorkruist, een grote stroom overgestoken en wij zijn na acht mijlen aangekomen bij het kasteeltje van Sarria. Deze ganse streek heeft een vruchtbare en heuvelachtige grond, maar is dun bevolkt. De inwoners leven vooral van varkensvlees en in hun omgang zijn ze weerzinwekkend, net varkens!

De 25ste december, feest van de Geboorte van de Heer, hebben wij op die plaats de ganse dag gerust en ik heb door bemiddeling van een pelgrim twee brieven ontvangen van Judocus Mayer, schoonvader van mijn broer. Hierin was er sprake van de grote epidemie [de pest] die Neurenberg trof.

De 26ste zijn we 's morgens vertrokken over berg en dal en zijn aangekomen op een zeer hoge berg in de stad Sebreros, op de top van de berg Malfaber.

Dit was een traject van negen grote mijlen. De 27ste december zijn we uit het hooggebergte afgedaald en na gedurende zeven mijlen een lange vallei te hebben doorkruist, zijn we aangekomen aan een versterking, Villafranca geheten. Deze stad ligt in een mooie vlakte, waar uitstekende wijnen in overvloed groeien. Er zijn twee kloosters, van Sint-Franciscus en van Sint-Benedictus. Drie stromen die ontspringen op de hoge bergen van Galicië vloeien hier samen en leveren een zacht, drinkbaar water, waarin talrijke forellen zwemmen.

De 28ste van dezelfde maand zijn we 's morgens vertrokken uit Villafranca. Doorheen de vruchtbare vlakte zijn we een versterking, Ponferrada, gepasseerd. Wij liepen in de richting van de voet van zeer hoge bergen en na 8 mijlen kwamen we aan in een dorp Ryo. [Riego de Ambros, bij El Acebo?] Dit zeer hoge gebergte scheidt Galicië van Castilië en het is echt hoog. Men noemt het Mons Rasanellus.

De 29ste hebben we het gebergte beklommen en weer afgedaald en acht mijlen verder zijn we in Castilië gekomen in het dorpje Alval, waar we slecht ontvangen zijn.

De 30ste dag zijn we vertrokken voor zonsopgang en hebben tien mijlen paard gereden en zijn ontvangen in de stad Benavente. Het traject van Santiago tot Benavente is, 56 nogal grote mijlen op een bergachtige route, zeer slecht. Wij hebben de zeer mooie stad Astorga links laten liggen, die zich beroemt op een bisdom en zeer oude wallen en grachten. Inderdaad, toen gans Spanje vroeger van het katholieke geloof was afgevallen in de schande van Mohammed, werd vanaf deze stad Astorga en vanuit Cantabrië, dat zij Biscaye noemen, gans Spanje veroverd. Immers, alleen Asturië en Biscaye waren trouw gebleven als dappere soldaten van Christus, zoals men het overvloedig vindt in de geschiedenis van Spanje.

MÜNZER IN DE ZUIDELIJKE NEDERLANDEN

Na het verlaten van Spanje doorreisde Münzer Frankrijk van zuid naar noord. Via Toulouse, Poitiers, Tours, Parijs, Rouen, Dieppe en Amiens bereikte hij in maart 1495 de Habsburgse Nederlanden.

In Béarn, een streek in het zuidwesten van Frankrijk, noteert hij dat de inwoners afkomstig zijn uit het Zwitserse Bern, en dat zij indertijd Karel Martel ter hulp zijn gekomen om te strijden tegen de saracenen!

Op 22 maart verlaat het gezelschap Lille en gaat op weg naar Brugge. Ze blijven ongeveer een maand in de zuidelijke Nederlanden, die toen eveneens tot het Duitse keizerrijk van Maximiliaan behoorden. Bij het oversteken van de Leie noteert Münzer dat hij de taalgrens passeert, van Frans naar Nederlands. In de Nederlanden bezocht hij Brugge en Sluis, verder Gent, Antwerpen, Mechelen, Maastricht en Luik, om dan via Aken en Keulen naar Neurenberg terug te reizen.

Overall beklimt hij de hoogste toren van de stad, om zo een prachtig en volledig overzicht te hebben op de stad en haar omgeving. Vervolgens bezoekt hij kerken, kloosters en kapellen, hij heeft er aandacht voor de schitterende kunstwerken, zoals altaren, schilderijen, beeldhouwwerken, grafmonumenten enz. In de Gentse Sint-Janskerk (zoals de Sint-Baafskathedraal toen nog heette) bewondert hij het Lam Gods van de gebroeders van Eyck, dat hij “de acht zaligheden” noemt. Vooral de realistische weergave van Adam en Eva spreekt hem aan. Reeds na 70 jaren was men de rijke symboliek van dit wondere schilderij dus al vergeten! De Brugse vrouwen zijn bijzonder vindingrijk als het erop aankomt de aandacht van de jongemannen te trekken. Volgens Münzer zijn ze ware dochters van Venus. “Ik zou er meer over kunnen vertellen, maar om kort te zijn zal ik het onderwerp maar laten rusten” schrijft hij... Jammer, we hadden graag wat meer details vernomen! Hij noteert ook dat er op de wallen in Brugge talrijke windmolens staan. In Sluis bewonderde hij de haven en de citadel. In Mechelen bezoekt hij het begijnhof. Hier ziet hij ook Bianca Sforza, de (tweede) echtgenote van keizer Maximiliaan. Maar de mooiste stad van de Nederlanden is in zijn ogen ontegensprekelijk Luik. De stad zit vol priesters en geestelijken, maar juist dat is een teken dat het er goed leven is, volgens hem. De huizen zijn er fraai gebouwd, met naast baksteen ook gebruik van kalksteen en van mergelsteen, dat ze uit steengroeven in de omgeving halen. Bovendien haalde men toen ook al steenkool uit de grond om zich te verwarmen!

Op 23 april vertrekken zij uit Luik en op 28 april 1495, na een afwezigheid van bijna negen maanden was Münzer weer terug in zijn heimat te Neurenberg, waar hij vrouw en kind gezond en wel aantreft.

BIBLIOGRAFIE

- Jérôme Münzer, *Voyage en Espagne et au Portugal (1494-1495)*: introduction, traduction et notes par Michel Tarayre. – Paris, Les Belles Lettres, 2006. – (*La Roue à Livres*, 48), 250 p. ISBN: 978-2-251-33948-5. Prijs: 25 euro.
- Monetarius, *Voyage aux Pays-Bas (1495)*, traduit, introduit et annoté par Paule Ciselet et Marie Delcourt. – Bruxelles, Office de Publicité, 1942. – (Collection nationale), 67 p.

Een integrale uitgave van het reisverhaal van Münzer met een Duitse vertaling is in voorbereiding aan de universiteit van Erlangen-Neurenberg, onder leiding van prof. Klaus Herbers.

Martin Kellens

HET EIGEN LEVEN OP HET SPOOR

De Santiagotocht van Felix Bernhard

DE JONGE MAN EN DE MOTO

Hier zou je evengoed volgende titel kunnen schrijven: De man die tweemaal per jaar verjaart. Die man is Felix Bernhard. Hij is in 1973 geboren en toen hij 19 jaar was, tijdens zijn Sturm-und Drangperiode, kon hij zoals meerdere leeftijdsgenoten, over een prachtige moto beschikken. De examens waren achter de rug, Abitur gehaald en met deze bolide zou hij vanuit Berlijn naar Polen vertrekken. Maar...een zwaar ongeval zorgde ervoor dat deze sportieling niet eens tot aan de grens geraakte, wel een jaar lang in ziekenhuizen en revalidatiecentra verbleef. De diagnose 'Querschnittlähmung', vanaf de vijfde borstwervel verlamd, nieuws als een mokerslag, levenslang tot de rolstoel veroordeeld. De dag waarop hem dat ongeval overkwam, is eveneens een verjaardag, die tweede verjaardag in het jaar, maar dan een waarop de champagnefles niet wordt ontkurkt. Waarschijnlijk zal hij nooit nog kunnen lopen. Maar dat belette hem niet naar Compostela te pelgrimeren. Drie keren voltooide hij in zijn rolstoel de pelgrimstocht. In 2005 verkoos hij alleen langs de Vía de la Plata te pelgrimeren. De Vía de la Plata wordt door veel minder pelgrims gevolgd. Felix wou er zijn grenzen verleggen, angsten overwinnen. Tijdens de dag wou hij op z'n eentje naar de geluiden van de stille natuur luisteren maar 's avonds mocht vrolijk gezelschap bij een glas wijn hem in Abrahams schoot brengen. En dat lukte veelal, wat hem trouwens een gevoel van intens geluk gaf.

Waarom naar Compostela? Die vraag beantwoordt hij met een citaat van Pink Floyd 'there's a hunger still unsatisfied'. Hij wil het intens beleven of zoals Iggy Pop het noemt 'a lust for life'. Over deze laatste tocht schreef hij een aangrijpend boek, *Dem eigenen Leben auf der Spur*, opgedragen aan zijn overleden vader, een werk waarvan de inhoud je stil maakt.

FELIX DE GELUKKIGE

Bis bald, Wiederseh'n, tot dra, tot kijk, dat en nog veel meer vriendelijke woorden zegden hem in 2005 zijn collega's van een bank in Frankfurt, toen hij zijn zes weken vakantie begon met per vliegtuig naar Sevilla te vertrekken om vandaar op zijn eentje in de rolstoel langs de Vía de la Plata met zijn pelgrimstocht te starten. Aan deze tocht gingen voorbereidende tochten in het Taunusgebergte, in het Odenwald, in Spessart vooraf. Maar...van de

Pelgrims van vlees en bloed

voorbereidende tochten keerde hij telkens terug naar huis. Op de Vía de la Plata geen rechtsomkeer maken, dat had hij zich voorgenomen toen hij in Sevilla, met 9 kg bagage aan het vertrekpunt van zijn pelgrimage stond. Zoals voor alle pelgrims lieten ook voor Felix tegenslagen en ongemakken onderweg niet op zich wachten. Met zijn handen, in Duitse legerhandschoenen gestoken, bewoog hij de wielen en verplaatste met elke omwenteling ca. 105kg. De Duitse legerhandschoenen hingen echter al vlug aan flarden. Handschoenen voor een tuinman noemt Felix deze kamelot. Pijnlijke blaren aan zijn handen waren het resultaat en die blaren moesten elke avond verzorgd worden. Grote hitte tijdens de dag, omgevallen boomstammen, ritssluiting van de slaapzak die stuk gaat, de deur van de herberg gesloten vinden, kapotte band van de rolstoel, dat alles kwam erbij. Gelukkig kon hij pech zelf verhelpen. Maar de grootste hindernissen vormden de vaak rotsige paden, te smalle doorgangen, het ontbreken van duidelijke wegmarkeringen, een heksenkunst om er door te komen. Felix noemt die gebrekkige wegaanduidingen eufemistisch “discrete markeringen”. Klagen hoorde je hem niet. De Vía de la Plata loopt door eenzame stukken Spanje. Hulp was niet altijd evident. Toch geraakte hij er altijd doorheen! Een passerende tractor met een gediensstige landbouwer, de guardia civil waarvan een agent van de patrouille in Montesterio hem zijn veiligheidsvest schonk enz. Dank zij dit vest was hij op grote wegen beter zichtbaar. Helaas... juist dit veiligheidsvest van de politie bracht hem zekere dag in de buurt van Salamanca in een vervelende positie. Toen een patrouillewagen naast hem stopte, zwaaide er buiten het zwaailicht nog wat. De plichtsbewuste agenten geloofden niet in het verhaal dat dit vest een geschenk van een milde schenker-collega uit Montesterio was. Felix bracht zijn volledig Spaans vocabularium ten gehore, toonde de foto van die milde schenker maar die vest moest worden ingeleverd. Hij pelgrimeerde immers in een eigendom van de Spaanse staat! Maar, de politie je vriend en partner in veiligheid geldt ook in Spanje en een van de flikken was zo vriendelijk voor hem in een winkel een ander veiligheidsvest te gaan kopen waardoor hij toch even goed zichtbaar op de baan was. Ook hier kwam dus hulp, zij het uit onverwachte hoek, of waar men het minst verwacht, springt de haas uit de gracht. Dat doet onze pelgrim het hoofdstuk afsluiten met de vaststelling dat hij zich voelde zoals zijn naam het zegt, volledig gelukkig.

DE MENS MAAKT DE ALMANAK, MAAR GOD HET WEER

Na de droge dagen kwam Felix in Galicië, het groene maar natte Galicië, waar de regen de paden drassig en de hellingen gevaarlijk glad maakt. Toch ook hier regelmatig na regen zonneshijn met hoge temperaturen. Een ontmoeting met een grote agressieve hond mocht in het pelgrimsplaatje met Felix natuurlijk niet ontbreken. Gelukkig bleef die agressiviteit tot blaffen

Pelgrims van vlees en bloed

en grommen beperkt want dat schepsel Gods kreeg geen bijtkans. Het werd tijdig teruggeroepen.

Onwillekeurig kwamen bij Felix tijdens de tocht herinneringen aan vroeger, aan zijn moeder, aan zijn vader, aan de tijd in Berlijn boven toen voor hem geen helling te steil, geen afdaling te groot was. Maar gelijk de boer verder ploegde, zo zwoegde onze pelgrim verder of zoals een inwendige stem hem zei: ook de laatste kilometers moeten ondanks pijnlijke handen worden afgelegd.

En ook Felix bereikte ondanks de felle regenbuien Compostela. Echter niet zonder nog maar eens problemen met de rolstoel en dát toen het einddoel vlak bij was. Een wiel blokkeerde. Maar de handen uit de mouwen steken om dergelijk euvel te herstellen, dat was voor deze pelgrim nooit een probleem. Behalve, toen bij het herstellen een minuscuul maar belangrijk onderdeelje ver onder het bed rolde. Nu, hij had inmiddels wel geleerd dat een pelgrim geduldig moet zijn en met geduld en een borstel kwam het onderdeelje voor de pinnen. Een week vroeger dan voorzien kwam hij, erg vermoeid maar zeer gelukkig, in de regen in Compostela aan waar hij in de kathedraal God dankte voor het goede verloop en bad voor allen die hem hielpen. Hij had gemiddeld elke dag 31 km afgelegd, of, elke dag 105 kg met zijn handen voortgeduwd, ook al deden handen en armen haast elke avond pijn. Onderdak vinden was haast telkens moeiteloos verlopen. Maar Compostela was nog niet zijn einddoel. Hij pelgrimeerde verder, in de regen, naar het einde van de wereld, naar Finisterre. Niet verwonderlijk dat er in Galicië 50 synoniemen voor het woord regen bestaan. Eenmaal op weg naar Finisterre is de eenzaamheid voorbij. Maar ondanks zijn verlangen naar stilte, beviel het hem toch. Finisterre gaf hem een ongewoon gevoel van tevredenheid en

Pelgrims van vlees en bloed

een gezond zelfbewustzijn. Hier ontmoette hij leuke pelgrims en ook zij wilden de voorbije tocht 'ausklingen lassen.' Niet zijn kleren maar zijn versleten handschoenen liet hij in Finisterre achter. Met een tweede pelgrimsaward, een Finisterre, en een onuitputtelijke bagage aan herinneringen keerde hij naar zijn heimat terug.

HET IS VOLBRACHT

Over deze merkwaardige prestatie, zijn derde pelgrimstocht, schreef Felix Bernhard zijn belevenissen, zijn ontmoetingen, zijn mijmeringen in *Dem eigenen Leben auf der Spur* neer. Het boek is uitgegeven bij Scherz, van S. Fischer Verlag GmbH, Frankfurt am Main in 2007. De zw/w foto's zijn door Felix Bernhard zelf genomen. Het is een prachtig, een buitengewoon werk dat je stil maakt. Een voorbeeld van wilskracht, moed en doorzettingsvermogen. Een werk dat aanbeveling verdient, ook bij niet-pelgrims. Na het lezen van dit werk schaam je je om je over beuzelarijen nog langer te ergeren. Dank aan de vriendelijke Felix Bernhard voor het beantwoorden van vragen.

Mia Voordeckers

Felix Bernhard, *Dem eigenen Leben auf der Spur. Als Pilger auf dem Jakobsweg*. Frankfurt, Fischer, 2007, 219 p.

www.felixbernhard.de

GERARDO ZÚÑIGA EN ZIJN ALBERGUE

De geschiedenis van de albergue in Los Arcos is nauw verbonden met de figuur van Gerardo Zúñiga. Alles is namelijk begonnen met de interesse van Gerardo voor de camino de Santiago. Die begon in het jaar 1965 toen hij samen met twee dorpsgenoten (beiden helaas al overleden) deelnam aan een oriëntatiecursus over de camino in Estella. De sprekers waren hoogleraren, archeologen en geschiedkundigen van de Universiteit van Navarra. De cursus, die drie dagen in beslag nam, werd afgesloten met een tombola waarbij zes reizen naar Santiago te winnen waren, waarvan er liefst drie gewonnen werden door de deelnemers uit Los Arcos. De reis werd ingericht door het diocesaan bedevaartcomité van Navarra ter gelegenheid van het Heilig Jaar en werd geleid door de aartsbisschop van Pamplona Don Enrique Delgado Gomez.

Op dat moment begon de camino al een deel van Gerardo te worden en omgekeerd: hij werd een deel van hem. Van dan af sprak hij de weinige pelgrims die toen in Los Arcos voorbijkwamen aan en gaf hij hen uitleg over zijn dorp en over de camino. Wie Gerardo kent kan zich hierbij heel goed voorstellen hoe deze gesprekken verliepen. Geleidelijk aan won de camino aan belangstelling en vonden meer en meer pelgrims de weg naar Santiago. In de jaren 1983 en 1985 werd door de Gobierno van Navarra beroep gedaan op de Franse onderzoeker Jean Pasini met de opdracht om het pelgrimspad doorheen de provincie te bewegwijzeren (gele pijlen). Pasini en Gerardo leerden elkaar kennen, waardoor het pad dat aanvankelijk alleen door Pasini was uitgezet op heel wat punten kon verbeterd worden. Waar het mogelijk was liep de weg langs oude Romeinse wegen en in de nabijheid van Los Arcos langsheen de steenweg van Pamplona tot Varea (Logroño). Deze route, die reeds gebruikt werd door de pelgrims in de middeleeuwen, bevat een aantal omwegen die de pelgrims echter graag doen omdat ze hen langs plaatsen brengt die een zekere aantrekkingskracht bezitten en een bepaalde magie uitstralen. Een grote aantrekkingskracht gaat bijvoorbeeld uit van de zwarte Onze-Lieve-Vrouwebeelden, zoals dit van Los Arcos. Een andere merkwaardige plaats bevond zich op ongeveer drie kilometer voor Los Arcos. Daar stonden enkele prehistorische gedenksteden (menhirs) tot ze, jammer genoeg, in 1945 door de eigenaar werden verwijderd.

Toen in het begin van de jaren '90 het aantal pelgrims geweldig begon toe te nemen stelde Gerardo zich de vraag welke indrukken zijn geliefde Los

Gerardo Zúñiga (links op de foto) in gesprek met een onbekende pelgrim

Arcos op de pelgrims zouden nalaten. Hij besloot een oproep te doen om de mensen van Los Arcos in beweging te krijgen met betrekking tot de camino. Hij nodigde alle inwoners uit om met hem van gedachten te wisselen over de vraag wat Los Arcos zou kunnen doen voor de pelgrims en omgekeerd. Vijftien aanwezigen besloten om samen met Gerardo zich actief met deze kwestie bezig te houden. Hiermee werden de eerste stappen gezet van de "Asociación de Amigos del Camino de Santiago".

Het eerste initiatief bestond in de oprichting van een informatiepunt dat naast het Portal de Castilla werd geplaatst, met de bedoeling de pelgrim te informeren over de camino, het dorp en de kerk en mogelijkheden voor overnachting en ontspanning. Grote groepen werden ondergebracht in het sportcomplex "polideportivo" tot de gemeente dit verbood ten gevolge van baldadigheden aangericht door een groep jongeren. Het steeds stijgend aantal pelgrims zette Gerardo ertoe aan om aan de burgemeester het lokaal van de plaatselijke school te vragen. Toen de burgemeester eindelijk had toegegeven, zag deze zich, kort nadien, verplicht om hierop terug te komen, opnieuw ten gevolge van een ruzie onder jongeren. Intussen zorgde Paca voor een leegstaande woning, niet ver van de "plaza", waar pelgrims konden overnachten.

Wanneer in 1995 het gemeentebestuur het belang van de camino begon in te zien werd er samen met de Diputación van Navarra 13 miljoen pesetas besteed om de woning van de onderwijzers aan te passen als albergue. En daar is hij nog steeds gevestigd. Op vraag van de Asociación werd deze albergue aan haar afgestaan voor een periode van 20 jaar. Hij kreeg de naam "Albergue Municipal Isaac Santiago".

Vermits de Asociación zelf niet de bedoeling heeft om winst te maken, gaan praktisch alle inkomsten naar het onderhoud en de verbetering van de instellingen. In de loop van jaren werd onder andere gezorgd voor centrale verwarming, warm water douches, de patio werd heraangelegd, nieuwe bedden met lattenbodems, enz. ...

In de beginjaren 1995 en 1996 zorgde Don Ignacio Diaz, pastoor van Logroño voor de eerste hospitaleros die instonden voor het beheer en het onderhoud van de albergue. In maart 1997 vroeg en kreeg mevrouw Van Duyse Maria (Miet) voorzitter van de hospitalerowerking van het Vlaams Genootschap van Santiago de Compostela een onderhoud met Gerardo. Er werd afgesproken om de organisatie van de hospitalerowerking van de Albergue aan het Vlaams Genootschap toe te vertrouwen. Datzelfde jaar 1997 waren reeds Vlaamse hospitaleros tegenwoordig vanaf mei tot oktober met uitzondering van de maand september die Gerardo nog voorzien had voor iemand uit Alicante en iemand uit Catalonia.

Vanaf 1998 zijn dus enkel Vlaamse hospitaleros in Los Arcos werkzaam, vanaf de opening van de albergue, begin april (en soms vanaf half maart als

de “Semana Santa” in maart valt) tot eind oktober. De Vlaamse hospitaleros vergaderen in de maand december in Gent om de planning voor het volgende jaar op te stellen. Gerardo is zeer gesteld op deze medewerking, volgens hem zijn het stuk voor stuk “gente maravillosa” die een buitengewone prestatie leveren zonder enige vergoeding. Ze zijn bovendien van onschatbare waarde want een groot aantal pelgrims is afkomstig uit het buitenland en de meeste hospitaleros spreken niet alleen Spaans maar daarnaast ook Engels, Frans of Duits.

De hospitaleros zouden echter weinig kunnen uitrichten zonder de vrijwillige en belangloze medewerking van de leden van de Asociación. Ook zij verdienen dus naast Don Gerardo Zuñiga woorden van dank.

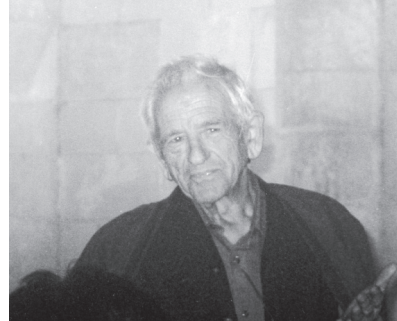
Mina

DON ALONSO MARROQUÍN

Het bericht van overlijden van José-Maria Alonso Marroquín bereikte ons niet onverwacht, want we kregen het al twee keer maar het bleek toen telkens vals alarm. Het derde bericht zou het ultieme zijn.

Ik lees in het 'Diario de Burgos': *José Maria Alonso Marroquín, párroco del santuario burgalés de San Juan de Ortega, ha fallecido al las seis de la tarde, a los 81 años de edad, después de casi 40 años de servicio a su parroquia y como hospitalero del albergue para peregrinos.*

Met dit overlijden verdwijnt voorgoed een figuur uit de beginjaren van de moderne, herboren bedevaart naar Santiago de Compostela. Naast Elias Valiña uit O'Cebreiro en tal van andere pioniers uit de tachtiger jaren is dit eens te meer een groot verlies voor de pelgrims, die hem beter kenden als de pater van de looksoep.

De ietwat norse man was eigenlijk een heel gevoelige man die de pelgrim kon begrijpen maar er soms meer van verlangde dan in realiteit voor mogelijk werd geacht. Hij wou dat een pelgrim evenveel uren zou wandelen als een boer uren op zijn veld werkte en dat hij dan pas een rustplaats zou gaan opzoeken. Wat hij eigenlijk bedoelde was dat toeristen en dagjesmensen en begeleide 'pelgrims' niet op de camino hoorden te zijn.

In september 1987 leerde ik José-Maria kennen toen ik, alleen en nog onwetend, op weg was van Villafranca Montes de Oca naar Burgos. Toevallig kwam José-Maria uit zijn woning en vroeg waar ik naartoe trok. 't Was op de middag en snikheet en ik had dorst. Ik vertelde hem dat ik naar Burgos ging en toen nodigde hij mij binnen. Op de vraag waar ter wereld ik vandaan kwam en 'Flandes, Bélgica' antwoordde wees hij me trots op een kader aan de muur waarin een soort perkament stak. "Van padre Mondelaers" zei hij. Het was het erelidmaatschap dat hij van onze stichter had gekregen op zijn doortocht naar Compostela. Veel tijd verspilde hij verder niet aan mij; ik kreeg twee flesjes bier mee voor onderweg en dat was onze eerste ontmoeting.

Pas later in 1990 leerde ik hem als de man van de *sopa de ajo* kennen. En

In memoriam

nog later moest ik bij volgende passages een beetje tolk spelen voor wie zijn gemompeld, bijna onverstaaanbaar Spaans niet begreep. Ik heb ook een paar keer, samen met andere pelgrims, de grote pot knoflooksoep uit de keuken naar de eetzaal gebracht waar hij dan een korte toespraak hield en een gebed uitsprak voor de maaltijd. 's Ochtends kon je bij hem in de keuken terecht voor een *café con leche* en een stuk *pan tostado*.

Op 29.09.2001, tijdens een van onze tochten, meldden we dat pater Mondelaers op 21.09 was

begraven. Hij droeg die avond de pelgrimsmis voor hem op en vermeldde dit ook in zijn homilie.

Het was heerlijk wakker worden in San Juan de Ortega met de gregoriaanse muziek die door het klooster klonk. Het zal nooit meer hetzelfde zijn zonder José-Maria, de sopa de ajo, de ochtendkoffie en de gregoriaanse muziek die de pelgrims het bed uit en de weg opjoegen.

Je was een fijn mens José Maria, we zullen aan je blijven denken.

Etienne Van Wonterghem

In memoriam

SINT-JAKOB OP EEN ROMMELMARKT

Waarom uitgerekend dat jaar de grote landbouwbeurs in Libramont een rommelmarkt organiseerde naast zijn terrein en wat ik daarmee te maken had en hoe ik daar terecht kwam is verloren gegaan in de mist der jaren. Wel weet ik dat ik geen zin had in het bewonderen van tractoren en melkinstallaties en liever de rommelmarkt ging bekijken. Die was, zoals veelal, nogal heterogeen van aanbod: een aantal amateur-brocanteurs hoopte er een zwarte cent te verdienen met hun oude en nieuwe antiek, maar evengoed was er een *vide-grenier* te zien of een student die schijnbaar zijn kot uitverkocht. Rommel dus, in alle variaties.

Een pelgrim is gewoon overal in Europa en ook daarbuiten op de meest onverwachte momenten geconfronteerd te worden met een Jacobalium of een verwijzing, al of niet met een schelp, naar

de Jakobstraditie. Ik was dus verwonderd, en ook weer niet écht, toen mijn oog viel op de bovenste helft van een ets die tussen een *Patriote Illustré* en een *Signal* uitstak.

Dit moest Jacobus zijn: die hoed, die staf! En het klopte. Voor een habbekrats kon ik de ets krijgen. Het blijft toch een wondere techniek: met een burijn in een koperplaat krassen, in spiegelbeeld nog wel, en tot zo'n mooi resultaat komen. Ik stond in de brandende zomerzon gelukkig te zijn met mijn vondst. De oorsprong van deze ets zal moeilijk te achterhalen zijn (maar iedere tip aan de redactie is welkom). De keerzijde is niet bedrukt, dus is het waarschijnlijk geen pagina uit een oud kerkboek. Het papier is zeer oud en heeft de typische roestvlekken, gelukkig aan de achterkant. De afdruk is gemaakt met de originele koperplaat, te zien aan de randen.

Maar het meest in het oog springend zijn de karaktertrekken die de kunstenaar in zijn Sint-Jakob heeft willen leggen. Het draperen van rok, mantel en/of pelerine is gedaan met een zwier en kennis alsof de kunstenaar in een stoffenwinkel is grootgebracht. Slechts een hoge split aan het linkerbeen geeft wat verluchting. Wat verder aan anatomie te zien blijft straalt één en al kracht uit. Die grote en stevige handen, daar wil je toch geen lel van krijgen? De profielopstelling met de stevige neus, die maakt dat hij je niet in de ogen kijkt, scherpt zijn stoere karakter nog wat aan. En op die staf kunnen ettelijke wilde honden samen gespietst worden. Merkwaardig zijn de voeten: de linker is geschoeid met een sandaal die vederlicht lijkt voor zo'n struise kerel, en waarbij de tenen 'overboord' hangen, buiten de zool. Raar. Maar wat nog verrassender opvalt is de blote rechtervoet: wat is hier gebeurd?

Is er een verwijzing in te bespeuren naar de oud-Griekse legende van Jason en de Argonauten en hun zoektocht naar het Gulden Vlies? Waarbij het orakel de dood voorspelt door toedoen van een man die op één blote voet uit de stad zou komen? Jason, die bij hoge waterstand de Anauros moest oversteken, verloor daarbij één van zijn sandalen in de modder van de gezwollen rivierbedding. Zodra koning Pelias hem zag moest hij aan het orakel denken en besloot hij Jason, in de hoop dat hij het er niet levend vanaf zou brengen, weg te zenden naar een ver en gevaarlijk avontuur...

Ik zou me in het gezelschap van een dergelijke pelgrim-bodybuilder wel op mijn gemak voelen. En hij kent de weg: let op de gestrekte wijsvinger van zijn rechterhand, niet toevallig in het verlengde van zijn oog: langs daar is 't! Ultraia !

Hans Mooyduyn